

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ

Конспект лекцій, плани практичних занять та завдання на самостійну роботу.

Матеріали для дистанційного навчання здобувачів I курсу магістратури, спеціальність «Психологія».

Викладач – професор Лефтеров Василь Олександрович.

ЛЕКЦІЇ

ТЕМА 1. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ФОРМА ІСНУВАННЯ І РОЗВИТКУ НАУКИ

1. Загальні відомості про науку та наукові дослідження.
2. Критерії та принципи наукового пізнання.
3. Рівні наукового пізнання.
4. Поняття та види наукового дослідження.
5. Ідея та основні етапи наукового дослідження.

Реферати:

1. Наука як продуктивна сила розвитку суспільства.
2. Соціологія науки у контексті наукознавства.
3. Класифікація наукових теорій.
4. Наукова діяльність та глобалізація науки.
5. Нормативне регулювання наукової діяльності в Україні.
6. Установи, які безпосередньо здійснюють наукові дослідження в Україні.

- 1. Загальні відомості про науку та наукові дослідження.**

Наукове дослідження є формою існування і розвитку науки. Процес наукового пізнання відрізняється особливою систематичністю і послідовністю. Наукове дослідження завжди має організований і цілеспрямований характер конкретного дослідження. Тому наукове дослідження, як один з видів пізнавальної діяльності людини, неможливе без уміння застосовувати різні методи пізнання. Знання методології науки дозволяє ефективно шукати нові знання, обґрунтовано вибирати методи при вивченні нової наукової проблеми.

У магістрів, які приступають до наукової роботи, завжди виникає ряд питань, пов'язаних з методологічними проблемами здійснення науково-дослідної діяльності. Нам належить оволодіти основними загальнофілософськими та загальнонауковими методами наукового пізнання, а також ознайомитися з організаційно-методичною стороною написання та оформлення науково-дослідної роботи.

Питання наукових досліджень, виникнення нових знань хвилювали філософів і вчених протягом всієї історії розвитку науки. Ще в XVI столітті Френсіс Бекон вказував на економічний і політичний інтерес до наукових досліджень, на необхідність існування інституціолізованої науки, підкріпленої цілеспрямованою науковою політикою, яка організовує роботу вчених. Не випадково Бекону належить теза «знання - сила».

Сьогодні наука визначає економічний розвиток будь-якого окремого суб'єкта підприємницької діяльності, в тому числі і держави в цілому, в значній мірі формує сучасне суспільство, надаючи потужний вплив на всі без винятку його сфери. Саме тому наукові дослідження в значній мірі фінансуються державами, але вони також зацікавлені в окремих особах і організаціях, які переслідують економічні та політичні цілі.

При цьому необхідно розуміти, що бізнес, перш за все, орієнтований на досягнення конкретних вигод, тому проявляє більший інтерес до прикладних досліджень, що несе в собі перспективу отримання швидкого прибутку. Однак очевидно, що прикладні науки неможливі без фундаментальних досліджень.

Багато фундаментальних досліджень неможливі без використання сучасної дорогої матеріально-технічної бази. Наукові дослідження в усіх розвинених країнах світу поглинають значну частину загального національного продукту і мають глибокий вплив на економічний і технологічний розвиток. Проблеми їх фінансування та організації є центральними проблемами державної політики тих країн, які прагнуть до створення сучасної конкурентоспроможної економіки.

Сотні тисяч людей по всьому світу задіяні в області наукових досліджень, результати їх досліджень стають безпосередньою продуктивною силою, багато в чому визначають напрямки і тенденції розвитку сучасного суспільства. Формуються нові форми організації науки, формуються великі наукові колективи, в яких вчені стикаються з необхідністю систематизації використовуваних методів, розробки міждисциплінарних і міждисциплінарних стратегій дослідження. Наука перетворилася на величезний, складний соціальний організм. У зв'язку з цим особливу актуальність мають теоретичні дослідження в області наукової методології. Спостерігається помітне розширення і ускладнення проблем методології наукового пізнання.

Чим глибше наука проникає в таємниці природи, тим складнішим і багатограннішим стає процес пізнання. Сучасна наука включає в себе різні аспекти:

- 1) засоби, прилади, необхідні для вивчення явищ;
- 2) методи вивчення явищ;
- 3) лабораторії, інститути, наукові організації;
- 4) люди, які займаються науковими дослідженнями;
- 5) система знань, зафіксована у вигляді текстів;
- 6) конференції, наукові експедиції, захист дипломів, дисертацій тощо.

Загальне визначення може бути таким: **наука - це певна діяльність людини, яка виділяється в процесі поділу праці і спрямована на отримання знань, тобто наука є виробництво знань.**

Для того щоб зрозуміти механізми і закономірності процесу розвитку

науки, необхідно розглянути характер і структуру радикальних, якісних змін в науковому знанні, які прийнято називати **науковими революціями**. Особливий інтерес у зв'язку з цим представляє робота Томаса Куна «Структура наукових революцій». Якість. Теорія Куна виходить з припущення, що періоди спокійного розвитку («нормальна наука») змінюються кризою, яка може бути вирішена революцією, що замінює панівну парадигму новою парадигмою.

Парадигма (грец. παράδειγμα – приклад) – це система теоретичних, методологічних та аксіологічних установок, прийнятих як модель для вирішення наукових проблем і спільних для всіх членів наукового співтовариства. При достатній кількості аномальних даних, що суперечать прийнятій парадигмі, виникає криза, що закінчується формуванням нової парадигми. Кун назвав цей момент науковою революцією або зміною парадигми. Конфлікт парадигм, що виникає в ході наукових революцій, - це конфлікт різних систем цінностей, способів вирішення наукових проблем.

Наукова революція в широкому сенсі веде до радикальної революції в уявленнях про світ, до зміни наукових картин світу. Розвиток науки пов'язаний з формуванням **наукової картини світу - цілісної системи уявлень про загальні властивості і закони природи, яка виникає в результаті узагальнення і синтезу основних природничо-наукових понять, принципів, методологічних установок** У науці відбувається постійне оновлення знань, уявлень, понять, внаслідок чого більш ранні ідеї часто набувають статусу особливих випадків нових теорій. Тому наукова картина світу - це не догма і не абсолютна істина.

В історії науки виділяють аристотелівські, механічні, релятивістські, квантово-стохастичні наукові картини світу. На відміну від парадигми, наукова картина світу є більш широким поняттям. Парадигма знаходиться в науковій картині світу і обмежена її рамками. По суті, це спеціально розроблена, найбільш строга частина наукової картини світу з точки зору доказовості. Зміна картин світу не завжди постає як лінійний послідовний процес заміни однієї картини світу іншою. Різні картини світу можуть деякий час існувати одночасно, певною мірою не виключаючи, а доповнюючи один одного.

Основою науки як процесу є дослідницька діяльність.

1. Критерії та принципи наукового пізнання.

Кінцевим пунктом наукового дослідження є засвоєння нових знань. Більш того, мова йде про **наукові знання**, до найважливіших критеріїв яких відносяться:

1. Об'єктивність, або принцип об'єктивності. Це означає, що природа повинна бути пізнана від самої себе, в цьому сенсі вона самодостатня; Об'єкти дослідження і їх відносини повинні бути пізнані такими, якими вони є, не вносячи в них нічого стороннього або надприродного.

2. Раціональність, раціоналістична обґрунтованість, доказовість. У науковому пізнанні діє принцип достатньої підстави, сформульований Г. В. Лейбніцем: «Жодне явище не може бути істинним або дійсним, жодне твердження не може бути істинним без достатньої підстави, чому саме речі є такими, а не інакшими»;

Наукове знання не може ґрунтуватися на думках і авторитеті. тобто отримання знань тільки на основі раціональних процедур. Раціональний стиль мислення ґрунтується на визнанні існування універсальних причинних зв'язків, доступних розуму, а також формального доказу як основного засобу обґрунтування знань.

3. Теоретичний характер знання, що визначає мету наукового пізнання. Ця мета полягає в отриманні істини заради самої істини, а не заради практичного результату. Якщо наука спрямована на вирішення практичних завдань, вона перестає бути наукою в повному розумінні цього слова.

4. Систематичність знань. Мова йде про його особливому порядку у вигляді наукових теорій. Саме тому результати наукових досліджень, як правило, постають у вигляді системи понять, категорій, законів. Крім того, система включає в себе інтерпретовані експериментальні факти, експерименти, математичний апарат, практичні висновки і рекомендації, важливі для даної

науки.

5. Наявність добре відпрацьованого механізму отримання нових знань.

Наука - це не просто система знань, а й діяльність по їх отриманню, яка передбачає не тільки добре розроблену методику практичних і теоретичних досліджень, а й наявність фахівців, що спеціалізуються на цій діяльності, відповідних організацій, що координують дослідження, а також необхідних матеріалів, технологій і засобів фіксації інформації.

6. Наявність експериментального методу дослідження, маметизація науки (для науки з Нового часу). Цей критерій пов'язав сучасну науку з практикою, створив сучасну цивілізацію, орієнтовану на свідоме перетворення навколишнього світу в інтересах людини.

7. Можливість перевірки. Мається на увазі звернення до наукового спостереження, практики і перевірки логіки; наукова істина характеризує знання, яке в принципі піддається перевірці і в кінцевому рахунку підтвердженому.

За допомогою введених критеріїв завжди можна відрізнити наукове знання від ненаукового. Це особливо актуально сьогодні, адже в останні роки лженаука, яка завжди існувала пліч-о-пліч з наукою, користується популярністю і привертає все більшу кількість прихильників і прихильників.

Небезпека лженауки полягає в тому, що вона, користуючись авторитетом науки, паразитує на ній. Псевдонаука не вносить ніякого внеску в розвиток справжньої науки, але претендує на привілеї, якими володіє наука.

Найважливіша відмінність науки від лженауки полягає в змісті знання: твердження лженаук часто не узгоджуються з встановленими фактами і не витримують об'єктивної експериментальної перевірки.

Структура псевдонаукового знання не систематична, вона фрагментарна. В результаті їх зазвичай неможливо логічно вписати в якусь детальну картину світу.

Для псевдонауки також характерний некритичний аналіз вихідних даних, що дає можливість приймати міфи, легенди і т. Д. як такі; нехтування

суперечливими фактами, ігнорування тих даних, які суперечать поняттю, що доводиться.

Для того щоб відокремити науку від псевдонауки, крім перерахованих вище критеріїв науковості, було сформульовано кілька важливих принципів. Перший з них - принцип **верифікації**, який стверджує, що якщо поняття або судження зводиться до безпосереднього досвіду (тобто емпірично перевіряється), то воно має сенс. Для підтвердження концепції або судження теорії емпіричним шляхом можна обмежитися експериментальним підтвердженням висновків з них.

Але принцип верифікації тільки в першому наближенні відокремлює наукове знання від ненаукового. Більш точно працює принцип **фальсифікованості**, сформульований найбільшим філософом і методологом науки XX століття К. Поппером. Відповідно до цього принципу науковим можна вважати лише принципово спростовуване (фальсифіковане) знання. Давно відомо, що для доведення теорії недостатньо ніякого експериментального підтвердження. Спростування наукової теорії є найефективнішим способом підтвердження її наукової природи та істинності. Критичне спростування висновків і тверджень науки не дає їй застоюватися, є найважливішим джерелом її зростання, хоча і робить будь-яке наукове знання гіпотетичним, позбавляючи його повноти і абсолютності

("Ставити під сумнів все" - античні філософи використовували сумнів як спосіб придбання істинного знання. Пізніше на основі цього методу з'явилася наука. Дійсно, метод перевірки всього сумнівом дуже цікавий і дає хороші результати. «Ставте під сумнів все» - Рене Декарт. "Де сумніви заборонені, все сумнівно" - Аркадій Давидович (нар. 12 червня 1930 року) - письменник, афорист, автор понад 50000 опублікованих афоризмів). «Протиріччя - критерій істини, відсутність протиріччя - критерій помилки» (Георг Вільгельм Фрідріх Гегель).

Процес наукового дослідження слід розглядати як функцію мети і часу. З двох дослідницьких процесів, що вирішують одну і ту ж проблему, більш

ефективним є той, який за інших рівних умов приводить до наміченої мети за більш короткий проміжок часу. У той же час хід наукового дослідження корелює з принципами наукової етики, що встановлює вимогу наукової чесності при представленні результатів досліджень. Вчений, звичайно, може помилятися, але маніпулювати результатами він не має права. Він може повторити більш раннє відкриття, але не має права на плагіат.

3. Рівні наукового пізнання.

У гносеології (грец. γνῶσις – знання, λόγος – слово, вчення) виділяють два рівні пізнання: **емпіричний і теоретичний**.

Слід зазначити, що під пізнанням ми будемо розуміти специфічний вид людської діяльності, спрямований на досягнення навколишнього світу і себе в цьому світі.

Емпіричний (грец. ἐμπειρία – досвід) рівень наукового знання пов'язаний з безпосереднім вивченням чуттєво сприймаються об'єктів, коли процес накопичення інформації про досліджувані явища здійснюється за допомогою спостережень, різних вимірювань, експериментів. Особлива роль емпіричного рівня пізнання полягає в фіксації безпосередньої взаємодії людини з досліджуваними природними або соціальними об'єктами.

Отримані фактичні дані систематизуються у вигляді таблиць, діаграм, графіків тощо. На теоретичному рівні наукового пізнання відбувається розкриття зв'язків і закономірностей, властивих досліджуваним явищам. Результатом теоретичного пізнання є гіпотези, теорії, закони, які формуються в процесі теоретичного осмислення наукових фактів, статистичні дані, отримані на емпіричному рівні.

Саме поняття «**теорія**» (грец. θεωρία – розгляд, дослідження) означає інтелектуальне відображення дійсності.

Теорія - це понятійна система знань, яка адекватно і цілісно відображає об'єктивно існуючі відносини і зв'язки між явищами об'єктивної реальності.

Способом перевірки теорій є експеримент. Однак часто теорія не може бути перевірена шляхом проведення експерименту (наприклад, теорія зародження життя на Землі). У ряді випадків експеримент не перевіряє теорію, а лише уточнює або розширює її положення.

Структуру теорії формують поняття, судження, умовиводи, закони та інші елементи.

Поняття - це думка, яка виділяє і узагальнює предмети або явища певного класу за певними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками. Перехід від сприйняття і уявлень до рефлексії у вигляді понять характеризує перехід від емпіричної стадії пізнання до теоретичного мислення.

Судження - це форма мислення, при якій щось стверджується або заперечується про предмет або явище, його властивості або відносини між ними.

Процес міркування, в ході якого здійснюється перехід від деяких початкових суджень (передумов) до нових суджень (висновків), називається **умовиводом**.

Закон - це об'єктивна, істотна, необхідна і стійка зв'язок між предметами або явищами. Закон не терпить винятків (на відміну від закономірності).

Структура емпіричного рівня дослідження складається з фактів, емпіричних узагальнень, емпіричних закономірностей.

Факт (лат. *factum* – доконаний) – це знання у вигляді твердження, достовірність якого строго встановлена. У науці факт - це елемент, який становить основу наукового знання.

Систематизація розрізнених фактів необхідна для їх подальшого вивчення. Отримавши деяке емпіричне узагальнення, можна відзначити, що певні факти повторюються або їх поява носить систематичний характер.

Емпіричні закономірності відображають закономірність явищ, стійкість у відносинах між спостережуваними явищами.

Фундаментом теоретичного рівня пізнання є емпіричний рівень. Гіпотези і теорії формуються в процесі теоретичного осмислення фактів, отриманих на

емпіричному рівні. Крім того, теоретичне мислення неминує спирається на чуттєво-візуальні образи. У той же час емпіричний рівень наукового знання не може існувати без досягнень теоретичного рівня, оскільки емпіричне дослідження ґрунтується на певній теоретичній структурі, що визначає напрям досліджень.

4. Поняття та види наукового дослідження.

Формою реалізації та розвитку науки є наукове дослідження, тобто вивчення явищ і процесів за допомогою наукових методів, аналіз впливу на нього різних факторів, а також вивчення взаємодії між різними явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом.

Наукове дослідження - це процес отримання нових наукових знань, один з видів пізнавальної діяльності. Наукове дослідження може носити прикладний характер, спрямоване на досягнення конкретних цілей, а може бути фундаментального, тобто виробництва нових знань незалежно від прямих перспектив застосування.

Наукове дослідження в залежності від його мети, ступеня зв'язку з природою або промисловим виробництвом, глибини і характеру наукової роботи поділяється на кілька основних видів: *фундаментальні, прикладні і розвивальні.*

Фундаментальні дослідження - це придбання принципово нових знань і подальший розвиток системи вже накопичених знань. Метою фундаментальних досліджень є відкриття нових законів природи, виявлення зв'язків між явищами і створення нових теорій. На їх основі вирішуються багато прикладних задач у співвідношенні з потребами конкретних галузей науки, техніки і виробництва. конкретний позитивний результат, ймовірність якого не перевищує 10%. Незважаючи на це, саме фундаментальні дослідження складають основу розвитку як самої науки, так і суспільного виробництва.

Прикладні дослідження - це пошук і вирішення практичних проблем розвитку окремих галузей виробництва на основі результатів фундаментальних досліджень. Вони пов'язані зі створенням нових або вдосконаленням існуючих технологій, засобів виробництва, товарів народного споживання тощо. Наприклад, прикладні дослідження в області техніки, як правило, не мають прямого відношення до природи. організаційна структура, тобто «штучний» характер. Практична спрямованість (спрямованість) і чітка мета прикладних досліджень робить ймовірність отримання очікуваних від них результатів дуже значною, не менше 80-90%.

Розробка - це використання результатів прикладних досліджень для створення і освоєння експериментальних зразків обладнання (машин, виробів), технології виробництва, а також удосконалення існуючого обладнання. На етапі розвитку результати, продукти наукових досліджень набувають такої форми, яка дозволяє використовувати їх в інших галузях суспільного виробництва.

Наукові дослідження класифікуються за різними ознаками:

За способами вирішення поставлених завдань, сферою застосування результатів дослідження, видами досліджуваного об'єкта та іншими факторами дослідження можуть бути теоретичними, теоретико-експериментальними та експериментальними. Віднесення дослідження до одного з цих видів залежить від використовуваних методів і засобів наукового дослідження.

Теоретичні дослідження ґрунтуються на застосуванні математичних і логічних методів пізнання об'єкта. Результатом теоретичних досліджень є встановлення нових залежностей, властивостей і закономірностей явищ, що відбуваються.

Теоретичні та експериментальні дослідження передбачають останню експериментальну перевірку результатів теоретичних досліджень на натурних зразках або моделях.

Експериментальні дослідження проводяться на натурних зразках або

моделях в лабораторних умовах, при яких встановлюються нові властивості, залежності і закономірності, а також служать для підтвердження висунутих теоретичних припущень.

За складом властивостей досліджуваного об'єкта дослідження поділяють на комплексні та диференційовані.

Комплексне дослідження - це вивчення різнорідних властивостей одного об'єкта, кожен з яких може передбачати використання різних методів і засобів дослідження. Вони проводяться в різний час і в різних місцях. Прикладом комплексного дослідження є оцінка надійності нового автомобіля. Надійність автомобіля є невід'ємною властивістю і визначається такими його індивідуальними властивостями, як надійність, ремонтпридатність, збереження і довговічність деталей і т.д.

Диференційоване дослідження - це дослідження, в якому пізнається одна з властивостей або група однорідних властивостей. У розглянутому прикладі вивчення кожної властивості надійності автомобіля носить диференційований характер.

Виходячи з місця їх проведення, дослідження називають лабораторним або виробничим. Досліджуваний об'єкт може бути повномасштабним або являти собою його модель. У кожному конкретному випадку вибір типу досліджуваного об'єкта підлягає обґрунтуванню.

Кожне наукове дослідження можна віднести до певного наукового напрямку. Під науковим **напрямком** розуміють науку або сукупність наук, в області яких проводяться дослідження. У зв'язку з цим виділяють технічний, біологічний, фізико-технічний, історичний та інші напрямки з можливою їх подальшою деталізацією.

Структурними одиницями наукового напрямку є *комплексні проблеми, проблеми, теми і наукові питання.*

Вибір напрямку, проблеми, теми наукового дослідження та постановка наукових питань є дуже відповідальним завданням. Зокрема, сучасні напрямки і комплексні проблеми досліджень стратегічного масштабу сформульовані в

директивних документах уряду країни. У науковій установі напрям досліджень часто зумовлений специфікою даної наукової установи або галузі науки, в якій працює той чи інший дослідник. Обраний напрямок досліджень часто стає стратегією дослідника або наукового колективу на тривалий період. Однак слід мати на увазі, що в процесі наукового розвитку можливі деякі зміни в предметі за пропозицією замовника.

Для успіху наукового дослідження воно повинно бути правильно організоване, сплановане і проведене в певній послідовності.

Наукове дослідження ґрунтується на ряді постулатів (припущень):

впорядкованість соціальної природи світу, крім того, багато соціальних явищ знаходяться в системних відносинах один з одним, а окремі події слідують один за одним в упорядкованій послідовності, яку можна спостерігати, описувати і передбачати;

всі події мають причину, згідно з принципом детермінізму;

економія аргументів, що важливо для узагальнення про більш високі рівні людської поведінки - вона дозволяє вченим екстраполювати з конкретних даних на загальні твердження;

Поведінка і мислення ґрунтуються на певній базовій реальності, яку можна вивчати за допомогою наукового аналізу. Наприклад, психологічні дослідження ґрунтуються на постулаті про те, що людина за своєю природою є дуже складною системою, але все ж системою, яку можна зрозуміти і пояснити за допомогою наукових експериментів і раціонального аналізу проведених експериментів.

5. Ідея та основні етапи наукового дослідження.

Наукове дослідження включає в себе процеси вивчення, експериментування, концептуалізації та перевірки теорії. Будь-яке наукове дослідження проводиться з метою подолання проблемних ситуацій в науці, коли наявних наукових знань недостатньо для вирішення нових завдань.

Проблема (грец. πρόβλημα) в науці являє собою суперечливу ситуацію, яка потребує вирішення. Проблема виникає в тому випадку, якщо старі знання виявили свою неспроможність (наприклад, в результаті виявлення нових фактів, які не вписуються в рамки попередніх теоретичних понять), а нові знання ще не прийняли розвиненого вигляду.

Наукове дослідження ґрунтується на його методологічній концепції. **Оформлення дослідження** є основною ідеєю, яка пов'язує воедино всі структурні елементи методики, визначає порядок проведення дослідження і його основні етапи. При оформленні дослідження в логічному порядку розташовуються такі необхідні елементи:

мету, задачі та гіпотезу дослідження;

критерії, показники розвитку того чи іншого явища, пов'язані з конкретними методами дослідження;

послідовність застосування цих методів, порядок управління ходом дослідження (експерименту);

порядок оформлення, накопичення та узагальнення матеріалу дослідження;

порядок і форми представлення результатів дослідження.

За етапами виконання дослідження поділяються на *пошукові, дослідницькі та практичні розробки*.

При розробці великої наукової проблеми *першим етапом є пошукове дослідження*, в результаті якого встановлюються фундаментальні основи, шляхи і методи вирішення проблеми.

Другий етап - науково-дослідні розробки, метою яких є встановлення необхідних залежностей, властивостей і закономірностей, що створюють передумови для подальших рішень.

Третій етап - практична розробка, основним завданням якої є доведення дослідження до практичної реалізації, тобто його апробації в реальних умовах. За результатами практичної апробації вносяться корективи для широкого впровадження розробки в практику.

Дизайн дослідження також визначає його етапи. Зазвичай дослідження складається з *трьох робочих етапів*.

Перший етап включає в себе:

вибір наукової проблеми і теми;

визначення об'єкта і предмета дослідження, мети і основних завдань;

розробка гіпотези дослідження.

Перший етап складається з вибору галузі дослідження, яка визначається як об'єктивними факторами (актуальність, новизна, перспективи, цінність тощо), так і суб'єктивними (досвід дослідника, його науковий та професійний інтерес, здібності, схильності, менталітет тощо)

Проблема наукового дослідження приймається як категорія, що означає щось невідоме в науці, що підлягає відкриттю і доведенню. Не випадково вважається, що сформулювати наукову проблему - значить проявити здатність відокремити головне від другорядного, з'ясувати те, що вже відомо і що ще не відомо науці про предмет дослідження. Вказати на значимість проблеми і необхідність її вирішення - значить обґрунтувати актуальність майбутнього дослідження. Саме тому переважна більшість наукових робіт починається з обґрунтування актуальності теми дослідження.

Виходячи з доказу актуальності обраної теми, дослідник переходить до формулювання цілей проведеного дослідження, і вказує конкретні **завдання**, які необхідно вирішити для їх досягнення.

Мета - це кінцевий результат, до якого прагне дослідник. Вирішення проблем формалізує всю подальшу стратегію наукових досліджень. Для більш чіткої формулювання цілей і завдань формуються **об'єкт і предмет** дослідження .

Об'єктом дослідження є річ, процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію і вибирається для вивчення.

Об'єкт є носієм проблеми, на яку спрямована дослідницька діяльність. Предметом дослідження є конкретна область об'єкта, в рамках якої проводяться наукові дослідження.

Обов'язковою умовою проведення наукового дослідження є попередній аналіз наявної інформації, літератури, умов і методів вирішення завдань даного класу. Завдяки попередньому ознайомленню з матеріалами попередніх досліджень з'ясовується, в якій мірі були вивчені питання теми і які отримані результати. Особлива увага приділяється питанням, на які немає відповідей або вони недостатні.

Найважливішим моментом дослідження є побудова **гіпотези** (грец. $\acute{\upsilon}\lambda\acute{o}\theta\epsilon\sigma\iota\varsigma$ – припущення), тобто наукового припущення, істинний сенс якого до сих пір невизначений. Побудова гіпотези - один з найскладніших етапів дослідження. Гіпотеза - це можлива, передбачувана відповідь на поставлене дослідником питання. Далі слід теоретичний аналіз гіпотези і накопичення матеріалу для перевірки її обґрунтованості. Експерименти.

ТЕМА 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

1. Метод і методологія наукового дослідження.
2. Наукове дослідження – це творчий процес.
3. Класифікація методів наукового дослідження.
4. Застосування логічних законів і правил.

Реферати

1. Методологічні засади соціологічного дослідження.
2. Специфіка соціологічних методів дослідження.
3. Підходи та критерії вибору методів у соціологічних дослідженнях.
4. Математичні та статистичні методи в соціологічних дослідженнях.
5. Проведення аналітичної роботи в процесі дослідження.

1. Метод і методологія наукового дослідження.

Пізнавальне дослідження світу людиною можливо тільки в тому випадку, якщо цей процес регулюється за допомогою певних норм, правил і прийомів. Тому проблема методу стає ключовим питанням у побудові наукового дослідження.

Метод (грец. μέθοδος – шлях, шлях до чогось) означає сукупність прийомів і операцій для практичного і теоретичного освоєння дійсності. Метод передбачає систему принципів, вимог і правил, керуючись якими дослідник може досягти наміченої мети. Володіння методом має на увазі знання того, як і в якій послідовності виконувати ті чи інші дії для вирішення тих чи інших завдань. При цьому метод завжди відображає знання про предмет дослідження. Використання методів може бути спонтанним, а може бути усвідомленим. Пов'язана з розумінням своїх можливостей, меж, робить наукову діяльність за інших рівних умов більш ефективною.

Слід зазначити, що самі по собі методи не визначають успіх наукових

досліджень. Вона лише дисциплінує пошук істини, служить своєрідним компасом в ході наукового пізнання. Необхідно правильно і адекватно застосовувати наукові методи в процесі пізнання. Жоден метод не дає досліднику готового шаблону.

На вибір того чи іншого методу і його формування впливають рівень наукової підготовки дослідника, його вміння переводити уявлення про об'єктивні закони в пізнавальні методики, досвід пізнавальної діяльності і т.д. Виникнення методів сходить до практичної діяльності людини. Методи практичних дій людини завжди повинні були відповідати властивостям і законам дійсності.

Ставши суб'єктом свідомості, ці способи діяльності стали джерелами методів мислення, а пізніше, у зв'язку з розвитком науки, привели до вчення про метод - методологію. Поняття методології (грец. *μεθοδολογία*) дослівно означає «вивчення методів». З розвитком науки, техніки, виробництва, зростанням ролі розумових операцій у соціальній діяльності методологія була виділена в особливу галузь знань.

Методологія - це система принципів, які встановлюють найбільш ефективні способи примноження і застосування знань. Вивчаючи закони пізнавальної діяльності, методика розробляє методи її здійснення. Методологія займається вивченням походження, сутності, ефективності та інших характеристик методів пізнання. Визначення та обґрунтування методів необхідні для своєчасного позбавлення від старих методів пізнання і розробки нових методів пізнання на кожному етапі розвитку наукового знання, які відповідають сучасному рівню освоєння світу. випереджати розвиток науки в цілому.

Методологія постає в різних аспектах: як вчення про методи і процедури наукової діяльності, а також як розділ загальної теорії пізнання, перш за все теорії наукового знання (гносеології) і філософії науки; як вчення про організацію наукової діяльності; як сукупність принципів і підходів дослідницької діяльності, на які спирається дослідник в ході отримання і

розвитку знань. Таким чином, поняття методології вживається в двох значеннях:

1. Сукупність методів, що використовуються в будь-якій сфері діяльності;
2. Вчення про науковий метод пізнання.

Розвиток методів є закономірним наслідком розвитку наукової думки. Цікаво, що, на думку Карла Поппера, будь-який сучасний метод наукового пізнання можна охарактеризувати як окремий випадок найдавнішого методу проб і помилок.

Греки першими зайнялися питаннями методології. Вони розробили правила логіки і принципи ведення суперечки. Грецька філософія вказувала на взаємозалежність результату і методів пізнання. Вчення про метод активно розвивалося в епоху Нового часу. Вчені Нового часу вважали правильний метод орієнтиром у русі до достовірного, істинного знання. Не випадково Френсіс Бекон порівнював метод пізнання з ліхтарем, що висвітлює шлях мандрівникові. прогулянки в темряві. Проблема методу стала найважливішим питанням філософії Нового часу, що знайшло своє вираження в суперечці двох основних напрямків в теорії пізнання: **емпіризму і раціоналізму**.

Емпіризм - напрям в гносеології, який розглядає чуттєвий досвід як основне джерело пізнання. Основоположником емпіризму є Френсіс Бекон. Він вважав, що пізнання природи вимагає використання спеціально проведених експериментів (лат. experimentum – випробування). Експеримент - це метод вивчення явища в контрольованих умовах, що характеризується (на відміну від спостереження) активною взаємодією з досліджуванним об'єктом.

Основою пізнання є **індукція** (лат. inductio – керівництво) – процес логічного умовиводу на основі переходу від певного положення до загального, тобто, дотримуючись певної одноманітності в природі, ми приходимо до ствердження законів природи. На основі експериментальних даних про індукцію ми приходимо до загальних положень, знань про світ.

Декарт був переконаний, що тільки розум може бути джерелом істини. У процесі пізнання необхідно відкинути все, в чому сумніваються: почуття, які

обманюють, поняття, які можуть бути помилковими. Кінцевою основою нашого власного існування є сумнів. Хто сумнівається, той безсумнівно існує. Звідси і знаменита теза Декарта: «Я мислю, отже, я існую» (Cogito ergo sum), що лежить в основі його методики. Весь процес пізнання відштовхується, так як все сумнівно, крім впевненості в особистісному мисленні і існуванні. Джерелом і початком пізнання є інтуїція.

Основним методом мислення є дедукція (лат. deductio – дедукція), при якій певна позиція логічно виводиться із загальної. Початком (передумовами) дедукції є аксіоми, постулати або просто гіпотези, що мають характер загальних тверджень, а кінцем - наслідки засновків, теорем («конкретних»). Якщо передумови дедукції істинні, то вірні і його наслідки. Світ, за Декартом, раціональний, а значить, його можна описати математично точно.

В цілому емпіризм і раціоналізм є найважливішими напрямками в теорії пізнання, які заклали методологічні основи сучасної європейської науки. Різноманіття наукових методів і сам творчий характер наукового мислення роблять проблематичним побудову єдиної теорії наукового методу, яка давала б повний і систематичний опис всіх існуючих і можливих методів. Тому реальним предметом методологічного аналізу є вивчення загальної структури і типології існуючих методів, визначення тенденцій і напрямків їх розвитку, вивчення взаємозв'язку різних методів в наукових дослідженнях.

Необхідно розрізняти поняття метод, техніка дослідження, процедура і методологія наукового дослідження.

Дослідницька техніка - це сукупність спеціальних прийомів при використанні того чи іншого методу.

Процедура дослідження - це певна послідовність дій, спосіб організації дослідження.

Під методологією прийнято розуміти опис конкретних прийомів, способів пізнання.

У методиці використовується поняття «**когнітивний підхід**». Під підходом розуміють складний методологічний комплекс, певну особливу

перспективу розуміння предмета дослідження. Під цим поняттям можуть матися на увазі і міждисциплінарні ідеї як метод.

В цілому методологічними джерелами дослідження можуть бути праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених.

2. Наукове дослідження – це творчий процес.

Наукове дослідження – це творчий процес, який мобілізує і розвиває інтелектуальний та емоційний (духовний) потенціали людини. Наука дуже тісно переплітається з мистецтвом, поезією і музикою. Країна з високим науковим потенціалом – це обов'язково країна високої культури і духовності.

Вчений, як правило, це справжній інтелектуал, освічена, всебічно розвинена особистість, яка створює ауру доброзичливості, доброти, людяності, чесності і сумлінності в сфері своєї діяльності і спілкування. Це сприяє гуманізації суспільства в цілому, а в цілому і накопиченню гуманістичних рис на генетичному рівні нації.

Розвиток науки, її втручання в суспільне виробництво сприяють її гуманізації.

Гуманізація виробництва є складною науково-практичною багатогранною проблемою. Її рішення передбачає оптимальне використання матеріальних, технічних, організаційних, економічних і соціально орієнтованих факторів, зміни змісту і умов праці за рахунок удосконалення обладнання і технології виробництва.

Одночасно з промисловим життям людині притаманне і духовне життя. Тому на розвиток людини як особистості впливає не тільки вдосконалення техніки і техніки, а й інтелектуалізація праці на основі використання економічних і технологічних наукових методів.

Гуманізація виробництва розширює мотивацію праці, а також методи її стимулювання: крім матеріальних стимулів, людині необхідний творчий підхід до праці, її естетична привабливість.

Сучасний розвиток продуктивних сил суспільства і виробничих відносин нерозривно пов'язаний з впровадженням і розвитком інформаційних технологій, які особливо швидко розвиваються в національній економіці з формуванням ринкових відносин.

Суть цих високотехнологічних технологій полягає у використанні передових способів і методів обробки даних, створенні цільових технологічних систем, спрямованих на передачу, збір і відображення інформаційних продуктів - ідей, знань, комерційних даних і т. Д., А також автоматизації рутинної роботи. Ці нові інформаційні технології характеризуються виключенням ручних процедур в інформаційному забезпеченні наукової та управлінської діяльності.

3. Класифікація методів наукового дослідження.

Методи наукового дослідження класифікуються за ступенем їх узагальненості, широті застосування в ході наукового дослідження. Розрізняють загальнофілософський, загальнонауковий і спеціально-науковий методи.

В історії пізнання відомі два загальнофілософських методу: діалектичний і метафізичний. Починаючи з XIX століття, метафізичний метод все більше витісняється з природознавства діалектичним методом.

Загальнофілософські методи не є жорстко фіксованими регулятивами, вони являють собою систему принципів, операцій і прийомів, універсальних за своєю природою. Саме тому загальнофілософські методи не описуються строгими термінами логіки і експерименту, не піддаються формалізації і математизації. Ці методи задають загальне нормативно-правове дослідження, його основну стратегію, але не визначають кінцевого результату.

Загальнонаукові методи використовуються в різних галузях науки і мають міждисциплінарну сферу застосування. Загальнонаукові методи складають відправну точку і фундамент будь-якої дисципліни. Їх класифікація пов'язана з поняттям рівнів наукового знання. Одні загальнонаукові методи

використовуються тільки на емпіричному рівні пізнання (спостереження, експеримент, вимірювання), інші використовуються тільки на теоретичному рівні пізнання (ідеалізація, формалізація), деякі (моделювання) використовуються і на рівні наукового знання. емпіричний і теоретичний рівні.

Загальнонаукові методи характеризують процес пізнання у всіх науках. На основі загальнонаукових понять (інформація, модель, структура, функція, система, елемент, оптимальність, імовірність та ін.) Формулюються відповідні методи і принципи пізнання, що забезпечують зв'язок і взаємодію філософського знання зі спеціальним науковим знанням і його методами. До загальнонаукових принципів і підходів належать системний, імовірнісний, структурно-функціональний, кібернетичний та інші. Особливий розвиток в даний час отримала синергетика - міждисциплінарна теорія самоорганізації і розвитку відкритих систем різної природи (біологічної, соціальної, когнітивної).

Загальні методи наукового пізнання використовуються протягом усього процесу дослідження. Вони поділяються на три групи:

1 методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);

2 методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання та ін.);

3 методи теоретичного дослідження (сходження від реферату до конкретного і т.д.).

Спостереження - це активний пізнавальний процес, в основі якого лежить робота органів почуттів людини і його об'єктивна матеріальна діяльність. Це самий елементарний метод, який, як правило, виступає в якості одного з елементів в складі інших емпіричних методів. Спостереження повинно відповідати ряду вимог, найважливішими з яких є:

- 1) Послідовність;
- 2) Зосереджуватися;

3) діяльність;

4) систематичність.

Порівняння - один з найбільш поширених методів пізнання. Вона дозволяє встановити подібність і відмінність предметів і явищ дійсності.

Для того щоб порівняння було плідним, воно повинно задовольняти двом основним вимогам:

- порівнювати слід тільки такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність;

- Для пізнання об'єктів їх порівняння повинно проводитися за найбільш важливими, істотними (з точки зору конкретної пізнавальної задачі) ознаками.

За допомогою порівняння інформацію про об'єкт можна отримати двома різними способами:

- як прямий результат порівняння;
- як умовивід за аналогією.

Вимірювання , на відміну від порівняння, є більш точним пізнавальним засобом. Вимірювання - це процедура визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру.

Найважливішим показником якості вимірювання і його наукової цінності є точність. Серед емпіричних методів наукового пізнання вимірювання займає приблизно таке ж місце, як спостереження і порівняння. Окремим випадком спостереження є експеримент.

Експериментальне вивчення об'єктів в порівнянні зі спостереженням має ряд переваг:

1 в процесі експерименту з'являється можливість вивчати те чи інше явище в його «чистому вигляді»;

Експеримент 2 дозволяє вивчати властивості об'єктів реальності в екстремальних умовах;

3 Найважливішою перевагою експерименту є його повторюваність. Використання моделей дає можливість застосовувати експериментальний метод дослідження до таких об'єктів, безпосередня операція з якими утруднена

або навіть неможлива.

Методи, що використовуються на емпіричному і теоретичному рівнях дослідження, включають абстрагування, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію.

Процес абстрагування - це сукупність операцій, що призводять до отримання такого результату (абстракції). Абстрагування має універсальний характер у розумовій діяльності. Суть цього методу полягає в уявному абстрагуванні від несуттєвих властивостей, зв'язків, відносин, предметів і в одночасному виділенні і фіксації одного або декількох аспектів цих об'єктів, що представляють інтерес для дослідника.

Розрізняють процес абстрагування і результат абстракції, званий абстракцією. Процес абстрагування тісно пов'язаний з іншими методами дослідження і, перш за все, з аналізом і синтезом. Аналіз - це метод наукового дослідження шляхом розкладання об'єкта на складові частини. Синтез - це об'єднання отриманих в ході аналізу частин в щось ціле.

Методи аналізу і синтезу в науковій творчості органічно пов'язані один з одним і можуть приймати різні форми в залежності від властивостей досліджуваного об'єкта і мети дослідження. Прямий і емпіричний аналіз і синтез використовуються на етапі поверхневого знайомства з об'єктом.

Спеціальні наукові (спеціальні) методи використовуються тільки в рамках конкретної науки. Кожна конкретна наука має свої специфічні методи дослідження, які тісно пов'язані з загальнофілософськими і загальнонауковими методами. Спеціальним науковим або спеціальним методом в соціології є опитування, інтерв'ю, анкетування, діагностика і т. Д.

Сьогодні проблеми методу і методики займають важливе місце в сучасній науці. Значний внесок у вивчення наукових методів вносить філософія, зокрема, таких напрямків і напрямків, як філософія науки, позитивізм і постпозитивізм, структуралізм і постструктуралізм, аналітична філософія, герменевтика, феноменологія та ін.

Більшість спеціальних проблем конкретних наук і навіть окремі етапи їх дослідження вимагають застосування спеціальних методів вирішення.

Спеціальні методи вирішення мають цілком специфічний характер і визначаються характером досліджуваного об'єкта.

4. Застосування логічних законів і правил.

Закон тотожності. Згідно із законом тотожності, об'єкт думки в межах одного міркування повинен залишатися незмінним, тобто $A \in A$ ($A = A$), де A - думка. Закон вимагає, щоб в процесі спілкування всі поняття і судження мали однозначний характер, виключаючи двозначність і невизначеність. Зовні ідентичні словесні конструкції можуть мати різний зміст, і, навпаки, одна і та ж думка може бути виражена по-різному. Друге – синонімія.

Найчастіше закон тотожності порушується в результаті неправильного вживання омонімів, тобто слів, які мають однакове звучання, але різне значення. Такі помилки, пов'язані з особливостями мовного вираження думок, прийнято ділити на три види: 1) *еквівокація*, 2) *логомахія* і 3) *амфібола*.

Еквівокація - це логічна помилка, при якій одне і те ж слово вживається в різних значеннях в одному і тому ж міркуванні. Слова природної мови, як правило, багатозначні, тому завжди існує небезпека двозначності в міркуваннях або в розумінні міркувань. Наприклад: «Старий морський собака – це дійсно вовк. Всі вовки живуть в лісі. Так і живуть старі морські собаки в лісі. Тут помилка пов'язана з тим, що в першому засновку слово "вовк" вживається як метафора, а в другому - в прямому значенні. Еквівокація часто використовується як риторичний, художній прийом.

Логомахія, або «суперечка слів», полягає в тому, що сперечальники використовують багатозначне слово, і один з них вживає його в іншому значенні, ніж інший. (Про такі ситуації кажуть: «Одна про Хому, а друга про Єрему».) Прикладом логомахії є використання словосполучення «змішаний хор» у наступному анекдотичному діалозі:

- Чому ви називаєте цей хор змішаним? Адже тут тільки жінки. - Так, але одні вміють співати, а інші не можуть.

Амфібол - це використання полісемічного судження при свідомому або ненавмисному незнанні цієї полісемії. Як приклад наведемо наступне оголошення: «Ательє приймає замовлення на виготовлення трикотажних виробів з вовни замовника».

Таким чином, у всіх випадках, коли порушується вимога закону тотожності, міркування стає неправильним. У ньому присутня невизначеність, неточність, неоднозначність.

Закон протиріччя виражає вимогу послідовності думки. Одночасно не можуть бути істинними два твердження, одне з яких стверджує щось, а інше заперечує одне і те ж. Закон записаний так: $A \text{ не є } \neg A$. Це означає, що дві думки, які заперечують одна одну, не можуть бути істинними одночасно; Одна з них є хибною.

Для прикладу розглянемо два таких твердження: «Петров знає німецьку мову» і «Петров не знає німецької». Відповідно до закону протиріччя ці судження не можуть бути одночасно істинними, оскільки вони суперечать один одному: в першому з них стверджується те, що заперечується в другому. Тому одне з наших тверджень обов'язково хибне.

Таким чином, умовами дотримання закону несуперечності є:

- наявність різних ознак в описуваному об'єкті (наприклад, не грішивши проти закону логіки, можна сказати, що Петров знає німецьку мову, а Петров не знає англійської);

- атрибут належить різним об'єктам (в нашому прикладі мова може йти не про одну людину, а про різних людей, які мають однакове ім'я, тоді твердження про те, що один Петро знає німецьку мову, а інший Петро не знає німецької, не буде суперечливим);

- розгляд розглянутих предметів в їх станах різних часів (наприклад, судження «Петро знає німецьку мову» відноситься до теперішнього часу, а судження «Петро не знає німецької» відноситься до минулого);

- розгляд предмета в різних аспектах (наприклад, стверджуючи, що Петров знає німецьку мову, можна мати на увазі, що він володіє тими

мінімальними знаннями, які необхідні для здачі вступних іспитів до вузу, однак, володіючи таким володінням мовою, Петров не може професійно працювати перекладачем; і в цьому відношенні ми маємо право сказати, що Петров не знає німецької мови).

Закон виключеного третього полягає в законі двох протилежних суджень, одне помилкове, а інше істинне. Важливість закону виключеного середнього для ведення наукової роботи полягає в тому, що він вимагає послідовності в викладі фактів і не допускає протиріч.

Його можна сформулювати так: з двох протилежних суджень одне істинно, інше помилково, а третє не дано. Протилежними називаються два судження, в одному з яких щось стверджується про предмет, а в іншому заперечується одне і те ж. Закон записаний так: або А, або НЕ-А.

Дійсно, з пари суперечливих суджень - «Кожна планета Сонячної системи рухається по еліпсу» і «В Сонячній системі є планета, яка не рухається по еліпсу» - одне вірно, інше помилково, а третє не дано.

Закон виключеного третього має велике наукове і практичне значення. Наприклад, в юридичній практиці при розгляді тієї чи іншої судової справи необхідно вирішувати питання категорично за формулою «або-або»: встановлено факт чи ні, вчинено злочин чи ні, винен обвинувачений чи ні. Третього варіанту немає.

Закон достатньої підстави виражає вимогу доказовості наукових висновків, обґрунтованості суджень, яка формулюється так: кожна справжня думка має достатню основу. Будь-яке судження, яке ми використовуємо в науковій роботі, має бути обґрунтованим, перш ніж бути прийнятим за істину. Цей закон допомагає відокремити істинне від помилкового і прийти до правильного висновку.

Вона говорить: кожна справжня думка повинна бути достатньо обґрунтованою – А є тому, що є В.

Досить, наприклад, поглянути на книгу, щоб встановити істинність або хибність судження: «Це книга в блакитній палітурці».

Однак індивідуальний досвід обмежений, тому людина змушена вдаватися до знань інших людей. Достатніми підставами можуть бути аксіоми, закони науки, теореми, цифровий матеріал тощо.

Достатнім підґрунтям для думки може бути інша думка, істинність якої вже доведена.

Цей закон говорить, що нічого не можна приймати на віру, все повинно бути раціонально обґрунтовано.

Наприклад, у твердженні «сьогодні на вулиці мороз, бо мені так здається» порушується цей закон. Але в заяві "На вулиці сьогодні мороз, тому що ртуть на градуснику, що висить за вікном, опустилася до -30 градусів за Цельсієм" дотримується закон.

Таким чином, дотримання вимог законів тотожності, несуперечливості, виключеної середньої і достатньої підстави є необхідною умовою правильного мислення.

У практиці людського мислення закони формальної логіки діють не ізольовано, а у взаємозв'язку. При порушенні вимоги одного закону стає неможливим застосування іншого.

ТЕМА 3 ВИДИ ТА ЗМІСТ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. Види наукових праць та їх характеристика.
2. Процес наукового дослідження та його етапи.
3. Актуальність, об'єкт і предмет наукового дослідження.
4. Мета і задачі наукового дослідження, їх логічний взаємозв'язок.
5. Гіпотеза, наукова новизна і практична значущість наукової роботи.

Реферати:

1. Система планування та організації підготовки наукових кадрів.
2. Результативність результатів дослідження.
3. Практична реалізація результатів наукових досліджень.
4. Наукова новизна та практична значущість у соціологічних дослідженнях.

1. Види наукових праць та їх характеристика.

Реферат - це коротке резюме (огляд) змісту однієї або декількох наукових праць або книг по певній темі. Найчастіше складається інформативний реферат, який найбільш повно розкриває зміст теми, основні теоретичні та фактичні відомості. Розширений, або узагальнений (для декількох джерел) реферат містить інформацію про певну кількість робіт по одній темі, представлену у вигляді грамотно побудованого тексту.

Реферат є першим кроком на шляху до оволодіння навичками дослідницької роботи, оскільки є однією з початкових форм викладу наукових результатів у письмовій формі. Це теоретична робота з джерелами інформації щодо аналізу, порівняння та узагальнення даних, отриманих іншими дослідниками з обраної теми. Важливо, щоб в процесі написання есе формувався власний погляд на проблему.

В організаційному плані написання есе - це процес, розподілений в часі

на етапи. Всі етапи роботи можна згрупувати в три основні етапи: підготовчий, виконавчий і заключний. Підготовчий етап включає в себе пошук літератури з певної теми, коли використовуються різні бібліографічні джерела; підбір літератури в конкретній бібліотеці; визначення номенклатури довідкових посібників для подальшої роботи по темі. Приступати до підбору і вивчення наукових джерел необхідно після ознайомлення і уточнення основних ідей, проблем і тез по темі реферату.

Джерелами інформації можуть бути:

- підручники та навчальні посібники з даної проблеми та книги за темами, близькими до змісту роботи;
- наукові праці;
- довідники, енциклопедичні словники;
- періодичні видання, реферативні журнали;
- бібліотечні каталоги, тематичні покажчики.

Серед них має бути література за останні 5 років, а також видання, які не втратили своєї актуальності та значущості.

Роботу з джерелами слід починати зі вступного читання, тобто повторення тексту, виділяючи його структурні одиниці. Під час вступного читання закладки визначають ті сторінки, які потребують уважного вивчення. Залежно від результатів вступного читання вибирається подальший метод роботи з джерелом. Фрагментів тексту, то використовується метод вибіркового читання. Якщо книга не містить докладного змісту, варто звернути увагу на тематичні та іменні покажчики.

Завершальний етап включає в себе обробку отриманих матеріалів і написання реферату; складання списку літератури. В рефераті студент повинен проявити вміння самостійно працювати з книгою, творчо обробляти і оцінювати досліджуваний матеріал, а також коротко, логічно і аргументовано викладати думки, використовуючи загальнонаукову і спеціальну термінологію.

Курсова робота – це самостійна навчальна та науково-дослідна робота, що виконується під керівництвом наукового керівника (викладача). Метою

курсової роботи є формування у студента дослідницьких навичок, підвищення рівня його професійної (теоретичної та практичної) підготовки, поглибленого оволодіння навчальною дисципліною, розвиток умінь та інтересу до самостійної роботи з науковою та довідковою літературою.

Порядок підготовки курсових робіт включає в себе наступні етапи.

1. Вибір теми.
2. Планування дослідження в рамках виконання курсової роботи.
3. Збір матеріалу, пошук літератури по темі, підготовка бібліографії.
4. Підбір методів і прийомів дослідження. Збір та обробка емпіричних даних (для курсових робіт, що містять експериментальну частину).
5. Письмова презентація дослідження.
6. Консультування наукового керівника.
7. Отримання зворотного зв'язку та оцінки роботи від наукового керівника.
8. Захист.

Дипломна робота (кваліфікаційна робота, дипломний проект) є певним результатом всієї навчальної та науково-дослідної роботи випускника університету і виконує такі основні завдання: систематизує, закріплює і розширює теоретичні та практичні знання з фаху, дозволяє застосовувати ці знання при вирішенні конкретних професійних завдань; формує і розвиває вміння логічно і грамотно подавати літературний матеріал і дані власних досліджень; демонструє комплексний, міждисциплінарний характер соціальної роботи як професії, наукової та навчальної дисципліни; дозволяє аспіранту брати активну участь у становленні та розвитку теорії і практики соціальної роботи.

Відмінності курсової роботи від випускної кваліфікаційної роботи полягають в обсязі наукового і практичного матеріалу, рівні його розуміння і викладу. Підсумкова кваліфікаційна робота може і повинна бути подальшим розвитком і поглибленням раніше виконаних курсових робіт, в яких, як правило, розглядаються більш вузькі питання і вирішення яких носить

переважно навчально-пізнавальний характер з елементами наукового дослідження.

Завдання дисертації:

1. Систематизація та поглиблення теоретичних і практичних знань зі спеціальності, їх активне застосування у вирішенні конкретних професійних завдань.

2. Набуття та розвиток навичок самостійної роботи.

3. Оволодіння методикою дослідження конкретних тем, узагальнення та логічна подача матеріалу.

4. Удосконалення професійної підготовки фахівців.

Загальні вимоги до випускної кваліфікаційної роботи (диплома)

5. Актуальність теми, її відповідність сучасному стану та перспективам розвитку науки або її конкретної галузі, практичних завдань.

6. Чіткість побудови.

7. Логічна послідовність викладу матеріалу.

8. Глибина дослідження та повнота висвітлення проблематики.

9. Переконливість аргументації.

10. Стислість і точність формулювань.

11. Специфіка представлення результатів роботи.

12. Обґрунтованість висновків та обґрунтованість рекомендацій.

13. Грамотне оформлення.

Магістерська робота є формою підсумкової кваліфікаційної роботи освітнього, дослідницького та дослідницького змісту. Як і бакалаврські та дипломні роботи, вона повинна свідчити про готовність випускника за відповідною спеціальністю до самостійної наукової діяльності. Однак, в порівнянні з іншими формами дипломної роботи, магістерська робота повинна включати в себе не тільки елементи наукової творчості, але і її самостійне вирішення автор певної наукової проблеми. Тобто за своїм змістом вона повинна стати прообразом майбутньої кандидатської дисертації, допомогти випускнику вимовити своє перше слово в науці.

Дисертація - (від лат. dissertatio - міркування, дослідження) наукова праця, підготовлена з метою її публічного захисту для здобуття наукового ступеня. До захисту кандидатської дисертації допускаються особи з вищою освітою, які закінчили аспірантуру та склали в установленому порядку кандидатські іспити.

Кандидатська дисертація повинна містити нові наукові та практичні висновки та рекомендації, розкривати здібності здобувача до самостійного наукового дослідження, глибокі теоретичні знання в галузі цієї дисципліни.

Докторська дисертація – це самостійна науково-дослідна робота, яка містить теоретичне узагальнення та вирішення основної наукової проблеми, що становить вагомий внесок у науку та практику. Основний зміст дисертації, що подається на захист, має бути опублікований у формі монографій або статей у наукових чи спеціальних журналах, збірниках чи працях вищих навчальних закладів, наукових установ (у тому числі творах, написаних у співавторстві). дисертації (яка проходить в умовах спору між здобувачем наукового ступеня та офіційними і неофіційними опонентами), рада вирішує шляхом таємного голосування присудити вчений ступінь кандидата наук або подати клопотання про присудження вченого ступеня до Вищої атестаційної комісії (ВАК).

2. Процес наукового дослідження та його етапи.

Процес дослідження являє собою сукупність організаційних, методичних і технічних прийомів, що здійснюються за допомогою певних процедур.

Традиційна модель наукового пізнання передбачає рух по ланцюжку: встановлення емпіричних фактів - первинне емпіричне узагальнення - виявлення відхилень фактів від правил - винахід теоретичної гіпотези з новою аргументацією - логічне виведення з гіпотези всіх фактів спостереження є перевіркою на її істинність.

Наукове дослідження - це складний і багатогранний процес, який поєднує в собі організаційні, технічні, економічні, правові та психологічні аспекти.

Формально вони можуть бути представлені у вигляді єдиного комплексу у вигляді функції Z:

$Z = \{Q, P, I, M, R, T, C\}$, де Q – кінцева мета, P – предметна область, а також інформаційне забезпечення, M – методичне забезпечення, R – програмне та апаратне забезпечення, T – час виконання задачі, C – вартість виконання задачі.

Співвідношення цих аспектів у кожному науковому дослідженні має унікальну специфіку. Наукові дослідження розрізняються за метою, джерелами фінансування та термінами проведення, вони потребують різного технічного, програмного, інформаційного та методичного забезпечення. Однак всі вони мають спільні методологічні підходи та універсальні послідовні процедури.

У процесі наукового дослідження виділяють такі складові елементи: виникнення ідеї, формулювання теми; формування мети і завдань дослідження; формулювання гіпотез, теоретичні дослідження; проведення експерименту, узагальнення наукових фактів і результатів; аналіз та оформлення наукових досліджень; впровадження та визначення ефективності наукових досліджень;

Але в науці цього недостатньо для встановлення будь-якого наукового факту. Важливо пояснити її з позицій науки, обґрунтувати її пізнавальне, теоретичне і практичне значення. Накопичення наукових фактів в процесі дослідження - це творчий процес, в основі якого завжди лежить задум вченого, його ідея. Наукове пізнання - це дуже трудомісткий і складний процес, що вимагає постійної високої напруги, роботи з ентузіазмом. Вона прирівнюється до подвигу і вимагає максимального напруження енергії людини, її мислення і вчинків, інакше перетворюється в майстерність і ніколи не дасть нічого значного.

Етапи наукового дослідження: ***організаційний; дослідження; узагальнення, апробація, впровадження результатів дослідження.***

1. Організаційний етап. Організація наукового дослідження передбачає вивчення стану об'єкта дослідження, конкретизацію місця наукової теми в науковому дослідженні, визначення ***актуальності, об'єкта, предмета, мети***

і завдань дослідження. На цьому етапі відбувається попереднє визначення теоретичної бази (теоретичні основи, вона є основою для наукового дослідження, розгляду історії, оцінки сучасного стану проблеми, збору та відбору відомостей про об'єкт, **висування та обґрунтування гіпотез**, попереднього визначення **наукової новизни, що має практичне значення**).

Організаційно-методична підготовка наукового дослідження передбачає підготовку: програми наукових досліджень, техніко-економічного обґрунтування (відображення найбільш важливих показників наукової роботи), плану дослідження за темою, методики дослідження (перелік методів і прийомів, які будуть використовуватися в наукових дослідженнях, гіпотези та їх узагальнення), плану роботи (складається відповідно до програми і плану наукових досліджень, вказуються календарні терміни, етапи твору тощо).

2. Експериментальний етап включає:

- Створення нової інформації.
- Перетворення інформації на комп'ютерних програмах.
- Теоретичні та конкретно-наукові (емпіричні) методи.

На цьому етапі проводяться спостереження, опитування, вибираються критерії оцінки, проводиться збір і групування інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Власне реалізація дослідження передбачає приведення гіпотез, формулювання висновків і пропозицій, науковий експеримент, корекцію попередніх результатів, публікацію проміжних результатів - на конференціях, в статтях, доповідях.

Створення нової інформації полягає в проведенні спостережень і виборі критеріїв оцінки, досліджуваних процесів, а також в зберіганні і групуванні інформації. При цьому передбачається вивчення технологічних процесів, використання передових засобів виробництва (автоматизованих ліній, верстатів з програмним управлінням тощо), Використання досягнень технічного прогресу в управлінні виробництвом, впровадження новітніх методів і технічних засобів в планування, облік і контроль виробничої, фінансово-

господарської діяльності підприємств, корпорацій, виробництв. Це дає можливість виявити позитивні і негативні фактори, що впливають на функціонування об'єкта дослідження, і визначити, за якими критеріями слід їх вимірювати.

Для характеристики досліджуваних процесів, виявлення закономірностей і тенденцій їх розвитку проводиться збір і групування інформації для її подальшої трансформації в дослідницьких цілях.

3. Етап узагальнення, апробації та впровадження результатів дослідження складається з:

1. Узагальнення результатів дослідження;
2. Апробація;
3. Впровадження результатів дослідження.

Дослідження і завершальний етап дослідницького процесу, взаємно обумовлений ланцюгом інтелектуальної діяльності в галузі науки.

Узагальнення результатів дослідження – це літературний виклад результатів досліджень у вигляді звіту про науково-дослідну роботу (НДДКР), дисертації, студентської наукової роботи та інших форм представлення виконаних наукових продуктів. При цьому визначається призначення продукту інтелектуальної праці та напрями його використання. Якість виконаної роботи визначається шляхом апробації.

Апробація включає колективне обговорення дослідження на науково-технічних радах, його розгляд і експертизу, публікацію кінцевих результатів у спеціальних журналах, збірниках тез, а також у виступах дослідників з доповідями та повідомленнями на науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах. Крім того, результати дослідження перевіряються шляхом зовнішнього рецензування, коли рецензентом є стороння організація, кафедра або вчений, який не входить до штату наукового підрозділу, або внутрішнє рецензування, виконане співробітниками науково-дослідного відділу, які не займаються роботою за даною темою.

Реалізація результатів досліджень здійснюється шляхом їх

експериментального впровадження в практику за участю замовника теми. При цьому виявляються недоліки, які потім усуваються дослідником, звіт про дослідження і дисертації виправляються, а кінцеві результати дослідження публікуються. Впровадження результатів досліджень завершується складанням акту впровадження за участю представників дослідника і замовника, а також здійсненням авторського нагляду за виробництвом впровадження результатів науково-технічних досліджень, захистом дисертації.

Дослідження і завершальний етап дослідницького процесу, взаємно обумовлений ланцюгом інтелектуальної діяльності в галузі науки.

Отже, процес наукового дослідження досить тривалий і складний. Вона починається з виникненням ідеї, а закінчується приведенням гіпотези і суджень до правильності.

3. Актуальність, об'єкт і предмет наукового дослідження

Змістовна частина роботи починається зі вступу. Традиційно вступ не є реферативним, а являє собою модуль, в якому автор сам оцінює роботу, вказуючи на характерні особливості проведеного наукового дослідження.

Вступ відкривається обґрунтуванням *актуальності* обраної теми дослідження. Автор наводить аргументи на користь науково-прикладної значущості проблеми, що розглядається в роботі.

Актуальність тісно пов'язана з науковою проблемою, що вирішується в роботі. В продовження теми актуальності даної роботи в багатьох наукових працях, у вступі міститься частина, виділена як «Ступінь вивчення і розвитку проблеми». У ньому вказується, які вчені та дослідницькі групи вже працювали над цією темою, і за якими напрямками. Зазвичай автор приходить до висновку, що один з аспектів (напрямків) наукових досліджень по темі не знайшов достатнього опрацювання, і своїми дослідженнями він зможе заповнити цю наукову нішу.

При проведенні наукового дослідження розрізняють поняття «об'єкт» і

«суб'єкт» пізнання і дослідження.

Об'єктом дослідження прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Це процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію і вибирається для дослідження. Об'єкт є відносно автономним і має чіткі межі. Розрізняють природні, соціальні, ідеалізовані об'єкти. Можна досліджувати емпіричні (якість продукції, вартість) і теоретичні (дія закону вартості) об'єкти. На емпіричному рівні вчений має справу з природними і соціальними об'єктами, теорія оперує виключно ідеалізованими об'єктами. Все це обумовлює істотну різницю в методах дослідження.

Предметом дослідження є властивості, характерні для наукового пізнання, що вивчаються з певною метою, це визначення певної «перспективи» дослідження як припущення про характеристики об'єкта, які мають істотне значення для вивчення обраної проблеми. Один і той же об'єкт може бути предметом різних досліджень і навіть наукових напрямків.

Предмет - це пізнавана, досліджувана частина об'єкта. Саме предмет дослідження визначає тему випускної кваліфікаційної роботи, яка вказується на титульному аркуші як її назва.

Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу, пов'язані один з одним як загальні і конкретні.

Залежно від ступеня складності розрізняють прості і складні об'єкти дослідження, різниця між ними визначається кількістю елементів і типом зв'язку між ними. Прості предмети складаються з декількох елементів, наприклад, заробітна плата робітників розкрійного цеху швейної фабрики. До складних об'єктів відносяться об'єкти з невизначеною структурою, які необхідно вивчити, а потім описати, наприклад, собівартість продукції.

Правильний вибір об'єкта дослідження навколишнього матеріального світу в дослідницьких цілях сприяє обґрунтованості результатів дослідження.

Завдання дослідника полягає у визначенні факторів, що впливають на об'єкт дослідження, у виборі та акцентуванні уваги на суттєвих.

Обравши об'єкт наукового дослідження, його предмет і фактори

визначають його параметри, тобто повноту дослідження об'єкта для цілей наукового дослідження. Результати дослідження багато в чому залежать від достовірності визначення досліджуваного параметра і класифікації об'єктів.

Класифікація об'єктів дослідження найчастіше проводиться двома методами:

1) Класифікація об'єктів за наявністю і відсутністю ознак - полягає в тому, що більшість об'єктів поділяються на два класи. Один з них має певну властивість, а інший - ні. Наприклад, витрати поділяються на виробничі (подальшого бізнесу немає) і невиробничі (пов'язані з виробництвом і не пов'язані з виробництвом).

2) Класифікація об'єктів по модифікації ознак полягає в тому, що термінами поділу є такі агрегати об'єктів, в кожному з яких особливим чином, з певними варіаціями, проявляється загальна для всіх агрегатів ознака.

Для кращого розуміння об'єктів, які вивчаються, в будь-якій класифікації необхідно з самого початку вибирати основу поділу. Наприклад, витрати на виробництво можна класифікувати за їх функціональною роллю у виробничому процесі (витрати на сировину, витрати на оплату праці тощо).

При класифікації об'єктів наукового дослідження передбачається, що наука, пояснюючи характер тих чи інших процесів діяльності, ґрунтується на певних методах їх дослідження. Використовуючи певний метод дослідження, вчений отримує відповідь на питання, з чого почати дослідження, як згрупувати об'єкти і оцінити вивчені в процесі дослідження факти.

Так, в основі яких лежить правильно визначений і чітко сформульований об'єкт і предмет дослідження.

4. Мета і завдання наукового дослідження, їх логічний взаємозв'язок.

При постановці мети слід пам'ятати, що мета роботи характеризує її очікуваний результат. На які результати наукової та практичної роботи можна розраховувати в соціальній роботі, психології, юриспруденції та інших науках?

Наукове дослідження має певну мету, яка визначається в залежності від виду наукової роботи.

Мета реферату - розширити читання учнів на певну тему і домогтися розвитку не розрізнених наукових ідей, автономних у своєму виконанні і викладі, а охопити, наскільки це можливо, широкий спектр наукових думок і підходів до однієї і тієї ж проблеми, виявити протиріччя, засновані на розбіжності в оцінках і точках зору різних авторів

Основною метою виконання курсової та підсумкової кваліфікаційної роботи є: перевірка та закріплення теоретичних і практичних знань, отриманих студентами на циклах спеціальних, методичних та педагогічних дисциплін, вміння використовувати їх у навчально-педагогічному процесі та розширення навичок для самостійної науково-дослідної роботи.

Метою роботи, як правило, є: «Вивчити...», «Виявити...», «Розглянути...», «Визначити...», «Охарактеризувати...», «Довести...». У будь-якому випадку робота повинна містити певну новизну (пошук нових знань, нових методів дослідження або психологічної практики, або застосування наявних знань, методів дослідження до нових умов) і творчий підхід до вирішення проблеми.

Стилістичні цілі можуть бути сформульовані також так: «Аналіз...», «Вивчення...», «Ідентифікація...» Тощо.

У завданнях роботи конкретизується мета дослідження і поділяється на певні етапи її досягнення. Послідовно вирішуючи поставлені завдання, дослідник рухається до досягнення мети. Зазвичай в дипломній роботі рекомендується формулювати не більше 5 завдань. Тощо.

Завдання дослідження поділяються на дві групи: теоретичні та емпіричні.

Теоретичні проблеми, як правило, вирішуються аналізом, синтезом, пошуком подібностей і відмінностей, абстрагуванням і узагальненням, класифікацією і систематизацією теоретичних і емпіричних даних, наявних в літературі Дослідження. Дипломна робота зазвичай містить одне теоретичне завдання - виявлення проблеми, яку можна вирішити емпіричним шляхом. Тому обґрунтування основної ідеї/гіпотези або мети дослідження є, по суті,

первинним вирішенням даної теоретичної проблеми шляхом аналізу, порівняння та узагальнення літератури. Основним висновком у вирішенні цієї проблеми є визначення того, яких знань бракує сучасній науці; Емпіричні дослідження будуть спрямовані на їх пошук.

Емпіричні задачі вирішуються шляхом збору та аналізу даних, отриманих за допомогою емпіричних методів, таких як спостереження, експеримент, бесіда, анкетування, вимірювання, а також методів якісної та кількісної обробки цих даних, таких як типологія, кореляція, порівняння, факторизація.

При формулюванні завдань або питань дослідницького дослідження доцільно присвоювати їм порядкові номери. Це полегшує сприйняття відповідного матеріалу під час читання.

5. Гіпотеза, наукова новизна і практична значущість наукової роботи

Найважливішим моментом дослідження є побудова *гіпотези* (грец. ὑπόθεσις – припущення), тобто наукового припущення, справжнє значення якого до сих пір невизначено.

Побудова гіпотези - один з найскладніших етапів дослідження. Гіпотеза - це можлива, передбачувана відповідь на поставлене дослідником питання. Далі слід теоретичний аналіз гіпотези і накопичення матеріалу для перевірки її обґрунтованості. З цією метою проводяться спостереження і експерименти. Проаналізувавши і узагальнивши отримані факти, можна з'ясувати, що існує потреба в додатковому зборі матеріалів. Потім проводиться додаткова серія спостережень або експериментів. Таким чином перевіряється вихідна гіпотеза, і якщо вона підтверджується, дослідник приходить до остаточного формулювання нових фактів або законів, пояснень або наукових передбачень.

Гіпотези носять імовірнісний характер. На їх основі відбувається систематизація раніше накопичених знань і здійснюється пошук нових наукових результатів - в цьому суть і призначення гіпотези як форми розвитку науки. Гіпотеза може узгоджуватися з іншими науковими системами або

суперечити їм. Ні те, ні інше не дає підстав відхиляти гіпотезу або приймати її. Гіпотеза може навіть суперечити достовірній теорії. До такого протиріччя слід ставитися досить серйозно, але не варто думати, що воно обов'язково веде до спростування гіпотези.

Гіпотеза становить сутність, методологічну основу, теоретичне передбачення і ядро теоретичного дослідження. Будучи провідною ідеєю всього дослідження, вона зумовлює напрямок і обсяг обчислювальних і теоретичних розробок. Від того, як сформульована гіпотеза, залежить ступінь її наближення до остаточного теоретичного вирішення проблеми, тобто трудомісткість і тривалість теоретичних розробок.

Успіх залежить від повноти зібраної інформації, глибини її творчого аналізу, гармонійності і цілеспрямованості методологічних висновків за результатами аналізу, чітко сформульованих цілей і завдань дослідження, досвіду і ерудиції дослідника.

На етапі формулювання гіпотези теоретичне завдання необхідно розділити на окремі частини (питання), тобто проаналізувати його. Основою для вивчення кожної частини проблеми є теоретичні дослідження, проведені різними авторами. На основі глибокого вивчення, критичного аналізу дослідження і формулювання своїх пропозицій дослідник розвиває існуючі теоретичні ідеї або пропонує нове, більш раціональне теоретичне рішення.

Будь-яке наукове дослідження – фундаментального, прикладного чи практичного характеру – повинно містити певну **новизну** у вирішенні проблеми.

Слід розуміти, що до ознак, що дозволяють стверджувати наукову новизну, належать, зокрема:

- постановка нової наукової проблеми;
- введення нових наукових категорій і понять;
- розкриття нових закономірностей природних і соціальних процесів;
- застосування нових методів, інструментів, апаратури дослідження;
- розробка та наукове обґрунтування пропозицій щодо оновлення об'єктів,

процесів і технологій, що використовуються в економіці та менеджменті;

- розвиток нових наукових уявлень про навколишній світ, природу, суспільство.

Питання новизни є одним з найбільш дискусійних і складних як при захисті дисертації, так і навіть при публікації статті. Одні експерти (члени спеціалізованої ради, члени редакційної колегії) вважають результат новим, інші - давно відомим. При цьому вони спираються на свій особистий досвід, який зі збільшенням кількості робіт і розширенням тематики досліджень стає все менш достовірним. Тому кожен здобувач повинен вміти визначити новизну свого наукового результату.

Для кожного рівня ЦАП України рекомендує розрізняти такі градації (ступені): спочатку отримані, вдосконалені, далі розвинені.

На рівні конкретизації новий результат уточнює відоме, конкретизує певні положення, що стосуються конкретних випадків. На цьому рівні відомий метод, метод може бути розроблений і поширений на новий клас об'єктів, систем, явищ.

Ступінь новизни в науковій роботі може бути більшою або меншою. Але в будь-якому випадку наукові дослідження, що проводяться в рамках дипломної або магістерської дисертації, повинні внести певний новий внесок (хоча б крупинку внеску в сукупність існуючих по досліджуваній проблемі). Тому важливо визначити місце, яке його наукова робота займе серед інших, і які нові речі вона внесе. Розглянемо кілька прикладів. Новизна дослідження може проявлятися в:

□ При вивченні раніше не вивчених факторів, що призводять до виникнення психічного феномену. Наприклад: «Вплив смакових відчуттів на швидкість реакції вибору серед слухових подразників».

- У виявленні раніше невивчених зв'язків між психічними явищами (поняттями). Наприклад: «Взаємозв'язок між агресією і самооцінкою у дітей молодшого шкільного віку».

- У вивченні певних зв'язків між психічними явищами на нових об'єктах.

Наприклад: «Взаємозв'язок агресії і самооцінки в період пізньої дорослості».

- У розробці нового наукового принципу, що лежить в основі розвивального методу, спрямованого на зміну певної психічної властивості.

Наприклад: «Зворотний зв'язок як засіб формування адекватної розрізнення звуків у дітей 4-5 років».

- Перевірити ефективність методики, розробленої іншим автором, в нових умовах (в роботі з іншою віковою категорією або в роботі з людьми з різними індивідуальними особливостями, особливими умовами життя або професійної діяльності).

Найбільш поширені помилки, які допускають претенденти в цьому випадку, полягають в наступному:

- новизна змінюється актуальністю теми, її практичною і теоретичною значущістю;

- у роботах стверджується, що дане питання не вивчено, що воно важливе для практики, що тема не розглядалася в конкретних умовах;

- висновки по главі є констатуючими і являють собою самоочевидні твердження, з якими дійсно не можна сперечатися;

- відсутня зв'язок між раніше отриманими і новими результатами (відсутня спадкоємність).

Практична значимість дослідження полягає в можливості застосування його результатів для вирішення практичних завдань. Тут необхідно показати, яким чином отримані наукові результати можуть бути корисними для вирішення практичних завдань у певній сфері діяльності.

У цій частині дипломної роботи можна перерахувати публікації автора, в яких розкриваються основні результати кваліфікаційної роботи, і вказати конференції, семінари, круглі столи, на яких студент (магістрант) представляв (апробував) результати своєї наукової роботи. Також для додання ваги зробленим твердженням у додатках розміщують акти (сертифікати) про впровадження або практичне використання результатів досліджень, про отриманий ефект (економічний, науковий, технічний, соціальний).

ТЕМА 4. ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ І НАКОПИЧЕННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

План

1. Вибір теми наукової роботи.
2. Підготовка до написання роботи складання плану наукового дослідження
3. Наукові документи і видання.
4. Бібліографічний пошук і вивчення літературних джерел.

1. Вибір теми наукової роботи.

Теми наукових робіт можуть визначатися організаціями або самим дослідником. Вибрати тему наукової роботи допомагають такі прийоми:

1. Перегляд каталогів захищених НДР і ознайомлення з уже виконаними науковими роботами;
2. Ознайомлення з новітніми результатами досліджень в суміжних, прикордонних областях науки і техніки;
3. Оцінка стану розробки методів дослідження, технологічних прийомів стосовно планованої роботи;
4. Перегляд відомих наукових рішень за допомогою нових методів, з нових теоретичних позицій, із залученням нових істотних фактів, виявлених дослідником.

Вибравши тему, дослідник повинен окреслити мету, конкретні завдання і аспект її розробки. Робота виконується під керівництвом провідних вчених, що працюють в організації, де виконується робота. Науковий керівник направляє роботу дослідника, допомагаючи йому оцінити можливі варіанти рішень.

Вибір теми - це початковий і досить складний етап роботи, який здійснюється відповідно до пропозицій випускаючої кафедри і інтересами

студента в кінці курсу, що передусе випускного. Наукове дослідження проводиться для того, щоб подолати певні труднощі в процесі пізнання нових явищ соціальної дійсності; пояснити раніше відомі факти або виявити неповноту старих способів пояснення відомих фактів. Це проявляється в проблемних ситуаціях, коли існуюче наукове знання виявляється недостатнім для вирішення будь-якої проблеми соціальної роботи. Проблема у вирішенні соціальної ситуації виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність або недостатність, а нове ще не прийняло розвиненої форми. Правильна постановка та ясне формулювання нових проблем має не менше значення, ніж рішення їх самих. Саме постановка проблем у великій мірі визначає стратегію дослідження.

2. Підготовка до написання роботи, складання плану наукового дослідження.

Організація праці в наукових дослідженнях ґрунтується на її *плановості*, яка втілюється в програмах, попередніх і робочих планах досліджень, індивідуальних планах і графіках виконання роботи.

Програма дослідження визначає його завдання, загальний зміст і загальнодержавне значення, задум, принцип рішення, методику, обсяг робіт і терміни виконання.

Попередній план дослідження є конкретизацією робіт з обраної теми. У ньому вказуються період виконання робіт, витрати і джерела їх фінансування, результати дослідження, ініціювання і передбачувана ефективність.

Робочий план складають після того, як дослідник добре опанував темою, уточнив її теоретичні передумови, ознайомився з історією питання, вивчив літературу і практику. У ньому знаходять відображення висунення і обґрунтування робочої гіпотези, перевірка і розвиток якої є основним змістом майбутньої роботи. У робочому плані вказується не тільки те, що потрібно зробити, але і будь-якими шляхами деталізується виконання роботи на підставі

розподілу її на етапи, визначаються періоди завершення їх і конкретні виконавці.

Індивідуальний план складається кожним виконавцем на ту частину роботи, яка визначена йому в робочому плані. У ньому відбивається взаємозв'язок робіт, виконуваних іншими виконавцями, визначаються передбачуваний результат і його реалізація, термін виконання роботи. Цей план стверджує керівник теми або підрозділу.

Графік виконання роботи складається на підставі робочого плану з урахуванням індивідуальних планів конкретних виконавців. У ньому вказуються терміни завершення робіт по кожному етапу, впровадження результатів та особи, відповідальні за дотримання цих термінів. Його стверджує керівник наукового підрозділу, відповідальний за виконання теми або проблеми в цілому. На більш пізніх стадіях роботи складають план-проспект.

У творчому дослідженні *план завжди має динамічний, рухливий характер* і не повинен обмежувати розвиток ідеї та задуму дослідника при збереженні якогось чіткого і певного наукового напрямку в роботі. План повинен бути гнучким, щоб можна було включати в нього нові можливі аспекти, виявлені в процесі підготовки тексту.

3. Наукові документи і видання.

Структурною одиницею, що характеризує інформаційні ресурси та інформаційні продукти з кількісного боку є науковий документ, під яким розуміється матеріальний об'єкт, що містить науково-технічну інформацію і призначений для її зберігання і використання.

Залежно від способу подання інформації розрізняють документи: текстові (книги, журнали, звіти та ін.), Графічні (креслення, схеми, діаграми), аудіовізуальні та комп'ютерні (звуко-, кіно-, відеозапису на дисках тощо.); крім того, документи поділяються на первинні та вторинні (результати переробки першоджерел або відомості про них).

Книги - неперіодичні текстові видання обсягом понад 48 стор.

Брошури - неперіодичні текстові видання обсягом 4 - 48 стор.

Монографії - книги, що містять всебічні дослідження однієї проблеми або теми і належить одному або декільком авторам.

Навчальні видання - неперіодичні видання, що містять систематизовані відомості наукового і прикладного характеру, викладені у формі, зручній для викладання і вивчення.

Періодичні видання, тобто виходять через певні проміжки часу: збірники наукових праць інститутів, вузів, наукових товариств тощо.

Нормативно-технічні документи: стандарти, інструкції, типові положення, методичні вказівки тощо.

Патентна документація - сукупність документів, що містять відомості про відкриття, винаходи та ін.

До основних видів первинних документів, які не публікуються відносяться науково-технічні звіти, дисертації, депоновані рукописи, наукові переклади, конструктивна документація, інформаційні повідомлення та ін.

Вторинні документи і видання: довідкові видання містять результати теоретичних узагальнень, різні величини і їх значення, матеріали виробничого характеру. В оглядових виданнях міститься концентрована інформація, отримана в результаті відбору, систематизації і логічного узагальнення відомостей з великої кількості першоджерел з певної теми за певний проміжок часу. Реферативні видання містять скорочений виклад первинного документа або його частини з основними фактичними відомостями та висновками. Бібліографічні покажчики є виданнями книжкового або журнального типу, що містять бібліографічні описи.

Документи класифікації - традиційний засіб упорядкування документальних фондів; ***Універсальна десятикова класифікація (УДК)*** - є міжнародною універсальною системою, що дозволяє детально уявити зміст документальних фондів та забезпечити оперативний пошук інформації. ***Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК)*** - універсальна ієрархічна

комбінаційна класифікаційна система, національна класифікація.

Міжнародна класифікація винаходів (МКІ) - основний засіб організації та пошуку інформації в світовому патентному фонді.

4. Бібліографічний пошук і вивчення літературних джерел.

Вивчення літератури з обраної теми починають із загальних робіт, щоб отримати уявлення про основні питання, до яких примикає обрана тема, а потім вже ведуть пошук нового матеріалу.

Вивчення наукових публікацій бажано проводять по етапах:

- загальне ознайомлення з твором в цілому по його змісту;
- біглий перегляд всього змісту;
- читання в порядку послідовності розташування матеріалу;
- вибіркове читання будь-якої частини твору;
- виписка представляють інтерес матеріалів;
- критична оцінка записаного, його редагування і "чистовий" запис, як фрагмент тексту майбутньої наукової роботи.

При вивченні літератури потрібно обмірковувати знайдену інформацію, що може послужити основою для отримання нового знання. При вивченні літератури з обраної теми використовується не вся інформація в ній укладена, а тільки та, яка має безпосереднє відношення до теми наукової роботи.

Таким чином, критерієм оцінки прочитаного є можливість його практичного використання в науковій роботі. Вивчаючи літературні джерела, потрібно стежити за оформленням виписок, щоб надалі було легко ними користуватися. Необхідний ретельний відбір і оцінка отриманих даних, підбір основної та додаткової інформації, її узагальнення та подання до форми, зручній для аналізу та висновків. Потрібно збирати тільки наукові факти - елементи, що становлять основу наукового знання, що відображають об'єктивні властивості речей і процесів, які характеризуються такими властивостями, як новизна, точність, об'єктивність і достовірність.

Велике пізнавальне значення нових наукових фактів вимагає обліку і критичної оцінки їх дієвості.

ТЕМА 5. РОБОТА НАД РУКОПИСОМ НАУКОВОЇ РОБОТИ

План

1. Підготовка чорнового рукопису і виклад наукових матеріалів.
2. Композиція наукової роботи.
3. Рубрикація тексту.
4. Мова і стиль наукової роботи.

1. Підготовка чорнового рукопису і виклад наукових матеріалів

Чорновий рукопис виконують на стандартних аркушах паперу, заповнюючи їх лише на одній стороні. Кожну сторінку необхідно заповнювати, залишаючи місце для наступних доповнень і змін. Постійно необхідно стежити за тим, щоб не відхилятися від заданої теми. Введення пишуть пізніше, коли точно відомо, що вийшло. Потім необхідно продумати, що вже відомо по темі роботи і що ще необхідно буде з'ясувати і визначити найбільш логічну послідовність викладу наявних матеріалів. Потім приступають до компоновання центральній частині роботи (на окремому листочку паперу або в текстовому редакторі).

Чорнову версію основної частини готують якомога раніше. Чим довше буде, триває робота з чорною версією тексту, тим більшою мірою вдається її поліпшити. Після того, як начорно складена велика частка основної частини роботи, пишуть її заключну частину. Коли точно відомо, про що написана робота і в чому полягають висновки, пишуть введення, яке повинно вказувати на те, що вже написано, тоді воно автоматично буде відповідати змісту. Потім приступають до редагування тексту. При цьому прагнуть, щоб кожен абзац містив самостійну думку в найбільш ясному і зрозумілому вигляді.

Є кілька методичних прийомів викладу наукових матеріалів:

- 1) суворо послідовний;
- 2) цілісний (з наступною обробкою кожної глави);
- 3) вибірковий (розділи пишуться окремо, в будь-якій послідовності).

Суворо послідовний виклад матеріалу наукової роботи вимагає порівняно багато часу, так як поки її автор не закінчив повністю чергового розділу, він не може переходити до наступного.

Цілісний прийом вимагає майже вдвічі менше часу на підготовку чистового рукопису, так як спочатку пишеться весь твір начорно, потім проводиться його обробка в частинах і деталях, при цьому вносяться доповнення та виправлення.

Вибірковий виклад матеріалів - у міру готовності фактичних даних автор обробляє матеріали в будь-якому зручному для нього порядку. Дослідник вибирає той прийом викладу матеріалу, який вважає найбільш прийнятним для перетворення так званої чорнової рукописи в проміжну або в чистову (остаточну).

На цьому етапі роботи над рукописом окремих глав бажано виділяють наступні композиційні елементи наукової роботи: 1) вступ; 2) висновки і пропозиції (висновок); 3) бібліографічний список використаних літературних джерел; 4) додатки; 5) покажчики.

Роботу над чистовий рукописом починають, коли макет чорнового рукопису готовий, всі потрібні матеріали зібрані, зроблені необхідні узагальнення. Після цього починається детальне доопрацювання тексту рукопису.

2. Композиція наукової роботи.

Композиція наукової роботи - це послідовність розташування основних частин, до яких відносять основний текст (тобто глави і параграфи), а також частини її довідково-супровідного апарату. Стандарту за вибором композиції

наукової роботи не існує.

Кожен автор обирає будь-який порядок організації наукових матеріалів, щоб отримати зовнішнє розташування їх і внутрішньо логічний зв'язок в такому вигляді, який він вважає найкращим, найбільш переконливим для розкриття свого творчого задуму. Традиційно склалася наступна композиційна структура наукового твору, основними елементами якого в порядку їх розташування є: титульний аркуш, зміст, введення, розділи (глави) основної частини, висновок, бібліографічний список, додатки та допоміжні покажчики.

Титульний аркуш є першою сторінкою наукової роботи і заповнюється за строго визначеними правилами. У верхньому полі вказується повне найменування навчального закладу або наукової організації. Верхнє поле з зазначеним текстом відділяється від решти площі титульного аркуша суцільною рисою. Далі вказуються прізвище, ім'я та по батькові дослідника (в називному відмінку). В середньому полі дається назва НДР. Назва має бути по можливості короткою, точною і відповідати її основним змістом.

Якщо готується дисертаційна робота, то після заголовка поміщається шифр з номенклатури спеціальності і вчений ступінь, на здобуття якої видається наукова робота.

Після титульного аркуша поміщається зміст, в якому наводяться всі заголовки наукової роботи (крім підзаголовків, які дають у підбір з текстом) і вказуються сторінки, з яких вони починаються. Заголовки змісту повинні точно повторювати заголовки в тексті.

У вступі обґрунтовують актуальність обраної теми, мета і зміст поставлених завдань, формулюється об'єкт і предмет дослідження, вказується обраний метод (або методи), дослідження, повідомляється, в чому полягають теоретична значущість і прикладна цінність отриманих результатів, а також відзначаються положення, які виносяться на захист. Актуальність починається з обґрунтування значущості обраної теми. Висвітлення актуальності повинно бути небагатослівним в межах однієї-двох сторінок комп'ютерного тексту. Далі розмішують зміст розділів основної частини та висновки (висновок).

3. Рубрикація тексту

Рубрикація наукової роботи є поділ її тексту на складові частини, графічне відділення однієї частини від іншої, а також використання заголовків, нумерації тощо

Рубрикація в науковій роботі відображає логіку наукового дослідження і тому передбачає чітке підрозділ тексту рукопису на окремі логічно супідрядні частини. Найпростішою рубрикою є абзац відступ вправо на початку першого рядка кожної частини тексту. Абзаци робляться для того, щоб думки виступали більш зримо, а їх виклад мав більш завершений характер.

Правильна розбивка тексту наукової роботи на абзаци суттєво полегшує її читання та осмислення. Абзаци одного параграфа або глави повинні бути за змістом послідовно пов'язані один з одним. При роботі над абзацом слід особливу увагу звертати на його початок. У кожному абзаці слід витримувати систематичність і послідовність у викладі фактів, дотримуватися внутрішньої логіки їх подачі, яка в значній мірі визначається характером тексту.

Розподіл тексту наукової роботи на більші частини, їх розбивку слід проводити з урахуванням логічних правил поділу поняття. Розбивки розділів основної частини на параграфи полягає в тому, щоб перерахувати всі види діленого поняття. Тому обсяг членів поділу повинен дорівнювати в своїй сумі обсягу діленого поняття.

Розподіл має бути безперервним, тобто в процесі ділення треба переходити до найближчих видів, які не перескакуючи через них. Помилка, що виникає при порушенні цього правила етики, носить назву "стрибок у поділі".

Заголовки розділів і підрозділів наукової роботи повинні точно відображати зміст тексту, який відноситься до них. Не рекомендується в заголовок включати слова, що відображають загальні поняття або не вносять ясності в сенс заголовка, а також слова, які є термінами вузькоспеціального або місцевого характеру. Не можна також включати в заголовок скорочені слова та

аббревіатури, а також хімічні, математичні, фізичні та технічні формули. Рубрикація тексту нерідко поєднується з нумерацією - числовим (а також буквеним) позначенням послідовності розташування його складових частин. Можливі системи нумерації: - використання знаків різних типів - римських і арабських цифр, великих і малих літер, поєднаних з абзацним відступом; - використання тільки арабських цифр, розташованих в певних поєднаннях.

4. Мова і стиль наукової роботи.

Науковий виклад матеріалу наукової роботи полягає головним чином з міркувань, метою яких є доказ істин, виявлених в результаті дослідження фактів дійсності. Для наукового тексту властиві смислова закінченість, цілісність і зв'язність. Фразеологія наукової прози дуже специфічна. Вона покликана виражати логічні зв'язки між частинами висловлювання і позначати певні поняття.

У наукових текстах широко представлені відносні прикметники, оскільки саме такі прикметники на відміну від якісних здатні з граничною точністю виражати достатні і необхідні ознаки понять. Особливістю мови наукових робіт є факт відсутності експресії. Звідси домінуюча форма оцінки - констатація ознак, притаманних визначається словом. Тому більшість прикметників є тут частиною термінологічних виразів.

У науковій мові поширені вказівні займенники "цей", "той", "такий". Вони не тільки конкретизують предмет, але і висловлюють логічні зв'язки між частинами висловлювання. Займенники "щось", "дещо", "що-небудь" в силу невизначеності їх значення в тексті не використовуються.

Оскільки наукова мова характеризується суворою логічною послідовністю, тут окремі речення і частини складного синтаксичного цілого, всі компоненти (прості і складні), як правило, дуже тісно пов'язані один з одним, кожен наступний впливає з попереднього або є наступною ланкою в оповіданні або міркуванні. Тому для тексту наукової роботи, що вимагає

складної аргументації і виявлення причинно-наслідкових відносин, характерні складні речення різних видів з чіткими синтаксичними зв'язками. Переважають складні союзні пропозиції.

У науковому тексті частіше зустрічаються складнопідрядні, а не складносурядні пропозиції. Невизначено-особисті речення в тексті наукових робіт використовуються при описі фактів, явищ і процесів. Номінативні речення застосовуються в назвах розділів, глав і параграфів, у підписах до малюнків, діаграм та ілюстрацій.

Стилістичні особливості письмової наукової мови. Об'єктивність викладу - основна стильова риса такої мови, яка впливає зі специфіки наукового пізнання, що прагне встановити наукову істину. Обов'язковою умовою об'єктивності викладу матеріалу є вказівка на те, яким є джерело повідомлення, ким висловлена та чи інша думка, кому конкретно належить той чи інший вислів.

В письмовій науковій мові виклад зазвичай ведеться від третьої особи, так як увага зосереджена на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Порівняно рідко вживається форма першого і абсолютно не вживається форма другої особи займенників однини. Авторське "я" відступає на другий план. Науковий керівник виступає в множині і замість "я" вживається "ми". Сміслова точність одне з головних умов, що забезпечують наукову та практичну цінність укладеної в тексті наукової роботи інформації. Термінів-синонімів в одному вислові бути не повинно. Не можна також визнати за норму утворення від двох слів нового слова на іноземний манер. Такі слова точності виразу думки не додають.

Точність наукової мови обумовлена не тільки цілеспрямованим вибором слів і виразів - не менш важливий вибір граматичних конструкцій, що передбачає точне дотримання норм зв'язку у фразі. Можливість по-різному пояснювати слова в словосполученнях породжує двозначність.

Ясність наукової мови - це вміння писати доступно і дохідливо. У багатьох випадках порушення ясності викладу викликається прагненням

окремих авторів надати своїй праці видимість науковості.

Стислість - третя необхідна й обов'язкова якість наукової мови, найбільше визначає її культуру. На практиці це означає вміння уникнути непотрібних повторів, зайвої деталізації і словесного сміття. Кожне слово і вираз служить тут тій меті, яку можна сформулювати наступним чином: як можна не тільки точніше, але і коротше донести суть справи. Тому слова і словосполучення, які не мають ніякого смислового навантаження, повинні бути виключені з тексту. Багатослівність, або мовна надмірність, найчастіше виявляється у вживанні зайвих слів. До мовної надмірності слід віднести і вживання без потреби іноземних слів, які дублюють українські слова і тим самим не виправдано ускладнюють вислів.

Тавтологія - повторення того ж самого іншими словами. Слід уникати стилістичних недоліків мовної надмірності, серед яких переважають канцеляризми, що забруднюють мову, надаючи їй казенний відтінок.

ТЕМА 6. ОФОРМЛЕННЯ І ЗАХИСТ НАУКОВОЇ РОБОТИ

Зміст

1. Використання та оформлення цитат. Посилання в тексті і оформлення запозичень.
2. Подання окремих видів ілюстративного матеріалу.
3. Оформлення додатків, приміток і бібліографічного апарату.
4. Підготовка до захисту наукової роботи.
5. Написання виступу (доповіді) за результатами наукового дослідження.

1. Використання та оформлення цитат. Посилання в тексті та запозичення.

Для підкріплення власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу тієї чи іншої наукової роботи наводяться цитати. Кожна цитата повинна супроводжуватися посиланням на джерело, бібліографічний опис якого має бути надано відповідно до вимог бібліографічних стандартів.

Спотворення слів цитованого автора може спотворити сенс його слів. Допускаються тільки такі відхилення:

1) модернізація орфографії та пунктуації за сучасними правилами, якщо правопис слів та розміщення розділових знаків не є індивідуальною ознакою авторського стилю;

2) розкладання довільно скорочених слів на повні з взяттям додаткової частини слова в прямі дужки, наприклад: с[kazt], t[ak];

3) пропуск окремих слів і словосполучень у цитаті за умови, що, по-перше, думка автора цитати не буде спотворена пропуском і, по-друге, це пропуск буде позначено трьома крапками;

4) зміна відмінка цитованих слів і словосполучень з метою підпорядкування їх синтаксичній структурі словосполучення, в яке вони входять.

Автора цитують лише за його твори. Лише у випадках, коли джерело відсутнє або доступне з великими труднощами, дозволяється використовувати цитату з праць цього автора, опубліковану у виданні, що передуює бібліографічному посиланню на джерело словами "Цитується з:" або в скороченому варіанті "Цитується. за допомогою:". При непрямому цитуванні (при переказі, при викладі думок інших авторів своїми словами) слід максимально точно висловлювати думки автора і проявляти правильність при оцінці сказаного, давати відповідні посилання на джерело.

Цитування не повинно бути ані надмірним, ані недостатнім, оскільки і те, і інше знижує рівень наукової роботи. Загальні технічні та орфографічні правила цитування такі: - текст цитати береться в лапки і подається в тій граматичній формі, в якій він наводиться в джерелі, зі збереженням

особливостей авторського правопису.

Посилання в тексті та запозичення. У ході викладу матеріалів дослідження необхідно звертатися до таблиць, ілюстрацій, прикладів, схем, формул та інших елементів, які не розташовані поруч з текстом, до якого вони відносяться відповідно до умов змісту.

Посилання в тексті на номер рисунку, таблиці, сторінки, глави пишуться скорочено і без знаку «Ні», наприклад: рис. 3, табл. 4, р. 34, ч. 2. Якщо ці слова не супроводжуються порядковим номером, то вони повинні бути записані в тексті повністю, без скорочень, наприклад: «з малюнка зрозуміло, що...», «з таблиці видно, що...» Посилання в тексті на окремих розділ роботи, який не входить в структуру даного словосполучення, береться в круглі дужки, розміщуючи спереду аббревіатуру «дивитися».

2. Виклад окремих видів ілюстративного матеріалу.

Загальні правила подачі та оформлення окремих видів ілюстративного матеріалу. Вони ілюструють наукову працю на основі певної загальної ідеї, за ретельно продуманим тематичним планом. Кожна ілюстрація повинна відповідати тексту, а текст – ілюстраціям. Всі ілюстрації в науковій роботі повинні бути пронумеровані. Їх нумерація, як правило, послідовна. Якщо в роботі є тільки одна ілюстрація, то вона не нумерується. У тексті на ілюстрації оформляються посилання, що містять порядкові номери, під якими ілюстрації розміщуються в науковій роботі.

Кожна ілюстрація повинна бути забезпечена підписом, який повинен відповідати основному тексту і самій ілюстрації. Підпис під ілюстрацією зазвичай має чотири основні елементи: - назва графічного сюжету, що позначається скороченим словом «Рис. _»; - порядковий номер ілюстрації, який вказується без знака цифри арабськими цифрами; - тематична назва ілюстрації, що містить текст з описом зображуваного в максимально короткій формі; - експлікація, яка будується наступним чином: деталі сюжету позначаються

цифрами, потім ці цифри ставляться в підпис, супроводжується текстом.

Основними видами ілюстративного матеріалу в наукових роботах є креслення, технічні креслення, схеми, фотографії, діаграми і графіки. Малюнок є основним видом ілюстрації в інженерних наукових працях. Його використовують, коли необхідно максимально точно зобразити схему розташування обладнання, конструкцію машини, механізму або їх частин. Будь-який креслення повинен бути виконаний в суворій відповідності з правилами нанесення малюнка і вимогами відповідних стандартів. Малюнок в науковій роботі - це, перш за все, ілюстрація, яку, в порівнянні з робочим кресленням, значно спрощують, позбавляючи від усього, що не потрібно для розуміння конструкції предмета або характеру його дії або пристрою.

Фотографія є особливо переконливим і надійним засобом візуальної передачі дійсності. Його використовують, коли необхідно зобразити предмет або явище з усіма його індивідуальними особливостями з документальною точністю. Фотографія - це не тільки ілюстрація, а й науковий документ (зображення пейзажу, виду рослини або тварини, місця розташування об'єктів спостереження тощо). Проілюструвати наукову роботу можна оригінальними фотографіями як доказом існування чогось в тому чи іншому місці. У таких випадках знімок робиться з документальним фоном.

Діаграма - це зображення, яке зазвичай за допомогою умовних позначень і без спостереження за масштабом передає основну ідею пристрою, предмета, структури або процесу, і показує взаємозв'язок їх основних елементів. На схемах різних приладів, вимірювальної та комунікаційної техніки: електричної, електронної, кінематичної, теплової та інших видів приладів і механізмів повинні бути зображені з використанням позначень, встановлених відповідними стандартами.

Діаграма - це один із способів графічного зображення співвідношення між величинами. Діаграми складаються для візуалізації зображень та аналізу масових даних. Відповідно до форми побудови діаграми розрізняють на плоскі, лінійні та об'ємні. У наукових працях найбільш поширеними є лінійні діаграми,

стовпчасті (смугові) і секторні діаграми.

Графіки використовуються як для аналізу, так і для підвищення наочності ілюстрованого матеріалу. Крім геометричного зображення, графік повинен містити ряд допоміжних елементів: - загальна назва графіка; - словесні пояснення умовних знаків і значення окремих елементів графічного зображення; - координатні осі, масштабні шкали і числові сітки; - числові дані, що доповнюють або уточнюють значення показників, нанесених на графік.

3. Оформлення додатків, приміток та бібліографічного апарату.

Додаток - це частина основного тексту, що має додаткове (зазвичай довідкове) значення, але необхідна для більш повного висвітлення теми (копії оригінальних документів, витяги зі звітних матеріалів, виробничі плани і протоколи, окремі положення з інструкцій і правил, раніше неопубліковані тексти, листування тощо).

За формою це може бути текст, таблиці, графіки, карти. Додатки не можуть включати бібліографічний список літератури, допоміжні покажчики всіх видів, список літератури та примітки, які є не додатками до основного тексту, а елементами довідкового та супровідного апарату наукової роботи, які допомагають користуватися її основним текстом.

Додатки оформляються як продовження наукової роботи на її останніх сторінках. У разі великого обсягу або формату додатки оформляються у вигляді самостійного блоку в спеціальній папці (або палітурці), на лицьовій стороні якого дається заголовок «Додатки» і потім повторюються всі елементи титульного аркуша наукової роботи.

Кожен додаток повинен починатися з нового аркуша (сторінки) зі словом «Додаток», зазначеним у правому верхньому куті і мати тематичну назву. Якщо в науковій роботі більше одного додатка, вони нумеруються арабськими цифрами (без знака Ні), наприклад: «Додаток 1», «Додаток 2» тощо.

Нумерація сторінок, на яких подаються додатки, повинна бути

наскрізною і продовжувати загальну нумерацію сторінок основного тексту. Зв'язок основного тексту з додатками здійснюється за допомогою посилань, які вживаються зі словом «дивись»; Зазвичай його скорочують і укладають разом з шифром в круглій дужки за видом: (див. Додаток 5).

Кожен додаток, як правило, має самостійне значення і може вживатися незалежно від основного тексту. Відображення додатка в змісті наукової роботи зазвичай відбувається у вигляді самостійної рубрики з повною назвою кожного додатка.

Примітки розміщуються всередині тексту в круглих дужках (у вигляді вступного речення), або, якщо такі примітки містять досить велику кількість матеріалу, їх розміщують у виносці (тобто оформляють у вигляді виноски), або ставлять в кінці глав і абзаців. Зміст записок дуже різноманітний. Це: 1) смислові пояснення основного тексту або доповнення до нього; 2) переклад іноземних слів, словосполучень, речень; 3) визначення термінів або пояснення значення застарілих слів; 4) відомості про осіб, події, твори, які згадуються або маються на увазі в основному тексті; 5) перехресні посилання, що пов'язують це місце видання з іншими його місцями, що містять більш детальну або додаткову інформацію про згаданий тут об'єкт або особу.

Примітки нумеруються або сторінка за сторінкою, або наскрізь (протягом усього розділу). У тексті ставиться знак виноски:

1. Після слова або словосполучення, на яке посиляється примітка;
2. У кінці речення, якщо в примітці йдеться про нього в цілому;
3. Перед крапкою кома, крапка з комою, двокрапка, тире, закриваюча дужка і закриваючі лапки, після трьох крапок, знаки питання і оклику і крапка як знак графічної аббревіатури, закриваючі дужки і лапки.

Оформлення бібліографічного апарату. Бібліографічний апарат у науковій роботі представлений бібліографічним списком та бібліографічними посиланнями, які оформляються відповідно до ДСТУ 7.1:2006.

Бібліографічний список - це елемент бібліографічного апарату, який містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після

висновку. Такий перелік є однією з істотних частин наукової роботи, що відображає самостійну творчу роботу її автора, а тому дозволяє судити про ступінь фундаментальності дослідження.

Бібліографічний опис складається безпосередньо з твору друку або копіюється з каталогів і бібліографічних покажчиків в повному обсязі без пропусків будь-яких елементів, скорочень назв і т.д. У науковій роботі до бібліографічного списку не включаються ті джерела, на які немає посилань в основному тексті і які фактично не використовувалися дослідником.

Алфавітний спосіб групування літературних джерел характеризується тим, що прізвища і звання авторів (якщо автор не вказаний) розміщуються в алфавітному порядку. Однак не варто змішувати різні алфавіти в одному списку. Іноземні джерела, як правило, розміщуються в алфавітному порядку після переліку всіх джерел мовою наукової роботи.

4. Підготовка до захисту наукової роботи.

Завершивши роботу над технічним проектуванням, дослідник повинен приділити достатню увагу останньому і вирішальному етапу - підготовці до захисту наукової роботи. Повністю підготовлена до захисту наукова робота подається науковому керівнику, який рецензує таку роботу в цілому. Свої міркування він викладає в письмовому висновку. Перш за все, у висновку вказується на відповідність виконаної наукової роботи спеціальностям і галузям науки. Потім науковий керівник коротко характеризує виконану роботу, зазначає її актуальність, теоретичний рівень і практичну значущість, повноту, глибину і оригінальність вирішення порушених питань, а також оцінює готовність такої роботи до захисту. Письмовий висновок наукового керівника закінчується вказівкою на ступінь його відповідності вимогам, що пред'являються до наукових робіт.

Наукова робота підлягає обов'язковому рецензуванню. Рецензент призначається з числа фахівців у галузі знань, за темою якої виконується

наукове дослідження. Рецензент проводить кваліфікований аналіз сутності та основних положень рецензованої наукової роботи, а також оцінює актуальність обраної теми, незалежність підходу до її розкриття, наявність власної точки зору, вміння користуватися методами наукового дослідження, ступінь обґрунтованості висновків і рекомендацій, достовірність отриманих результатів, їх новизну і практичну значущість.

Говорячи про оцінку роботи науковим керівником і рецензентом, варто зупинитися на змісті понять «новизна», «актуальність» і «практична значущість». Наукова новизна по відношенню до самої наукової роботи - це особливість, наявність якої дає автору право використовувати поняття "вперше" при характеристиці отриманих ним результатів і дослідження в цілому. Під поняттям «вперше» в науці мається на увазі факт відсутності таких результатів. Вперше дослідження можуть проводитися на оригінальні теми, які раніше не вивчалися в тій чи іншій галузі наукового знання. При оцінці актуальності обраної теми не можна виходити з політичної ситуації в країні або світі. При оцінці практичної значущості обраної теми слід знати, що ця значимість залежить від характеру конкретного наукового дослідження.

Якщо виконувана робота носить методичний характер, її практична значимість може проявлятися в публікації основних результатів досліджень в науковій пресі, при наявності доказів, актів про впровадження результатів досліджень в практику; апробація результатів досліджень на науково-практичних конференціях та симпозіумах; у використанні наукових розробок у навчальному процесі вищих та середніх навчальних закладів.

Виконана робота разом з висновком наукового керівника та рецензією спеціаліста подається на розгляд Державної екзаменаційної комісії.

5. Написання виступу (доповіді) за результатами наукових досліджень.

Основним документом, підготовленим до захисту самим дослідником,

який зачитується (або переказується) на засіданні Державної екзаменаційної комісії, є **конспект доповіді**. Від якості конспекту доповіді залежить оцінка не тільки самої роботи, але і всієї роботи над нею студента бакалаврату.

Підготовка здобувача до захисту починається з роботи над виступом (доповіддю) за результатами наукового дослідження, покликаною розкрити сутність, теоретичну та практичну значимість результатів проведеної роботи. Структурно доповідь можна розділити на три частини, що складаються з заголовків, кожна з яких є самостійним смисловим блоком, хоча в цілому вони логічно взаємопов'язані і являють собою єдність, що в сукупності характеризує зміст дослідження.

Перша частина доповіді повторює основні положення вступу до наукової роботи. Рубрики цієї частини відповідають тим смисловим аспектам, щодо яких характеризується актуальність обраної теми, дається опис наукової проблеми, а також формулювання мети наукової роботи. Там же вказуються способи, за допомогою яких був отриманий фактичний матеріал, а також характеризується його склад і загальна структура.

За вступною частиною слідує друга, найбільша частина, яка у встановленій логікою дослідження послідовності характеризує кожен розділ наукової роботи. При цьому особлива увага приділяється кінцевим результатам. Відзначаються також критичні порівняння і оцінки.

Завершується доповідь заключною частиною, в основу якої покладено текст висновку наукової роботи. Тут доцільно перерахувати загальні висновки з його тексту і зібрати основні рекомендації.

До тексту доповіді можуть додаватися додаткові матеріали, які необхідні для доведення висунутих тез та обґрунтування зроблених висновків і запропонованих рекомендацій.

Коли текст виступу на захисті наукової роботи складений, доцільно підготувати письмові відповіді на питання, зауваження та побажання, які містяться у відповіді на нього офіційного опонента, а потім скласти письмові відповіді на всі питання і коментарі, що містяться в його рецензії. Відповіді

мають бути короткими, чіткими та аргументованими. Якщо можливі посилання на текст наукової роботи, то їх обов'язково потрібно робити. Це надає відповідям найбільшу переконливість і в той же час дозволяє підкреслити достовірність результатів дослідження.

При підготовці до захисту бажано ще раз уважно перегорнути весь текст, зробити необхідні позначки на сторінках, і поставити їх в потрібних місцях закладок. Особливу увагу слід приділити аналітичним таблицям, графікам і схемам, що містять найбільш значущі результати виконаної здобувачем роботи в наочному і концентрованому вигляді. Деякі з цих матеріалів бажано підготувати для демонстрації. Вони сконструйовані таким чином, щоб претендент міг продемонструвати їх без особливих зусиль, і їх видно всім присутнім в залі.

Таким чином, підготовка наукової роботи є складним творчим процесом. Зрозуміло, що в короткому курсі лекцій неможливо розглянути всі його аспекти з однаковою повнотою, неминуче доводиться віддавати перевагу чомусь. Відповідно до цього основним об'єктом розгляду були в основному питання, пов'язані з методологією наукової творчості та роботи над рукописом.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

ТЕМА 1. НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ФОРМА ІСНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НАУКИ

План:

1. Загальні відомості про науку і наукові дослідження.
2. Критерії і принципи наукового знання.
3. Рівні наукового пізнання.
4. Поняття і типи наукових досліджень.
5. Задум і основні етапи наукового дослідження.

Завдання на самостійну роботу:

1. Виконати творче завдання:
 - 1.1. Здійснити аналіз науки як продуктивної сили розвитку суспільства.
 - 1.2. Визначити соціально-психологічні аспекти науки у контексті наукознавства.
2. Виконати контрольні завдання:
 - 2.1. Класифікація наукових теорій.
 - 2.2. Наукова діяльність і глобалізація науки.
 - 2.3. Нормативне регулювання наукової діяльності в Україні.
 - 2.4. Установи, які безпосередньо здійснюють наукові дослідження в Україні

Рекомендована література:

1. Бэкон Ф. О мудрости древних / В 2 т. 2 испр. и доп. изд. Т.2. / Сост., общ.ред. и вступ.ст. А.Л. Субботина. – М.: Мысль, 1978. – С.231-300.
2. Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 1981. – 360 с.
3. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень.: Навч. Посіб. - К.:

ЦНЛ, 2004. – 212 с.

4. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навч. Посібник. - Суми : Унів. кн., 2011. - 224 с.

5. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: [навч. посіб.] / А.С. Філіпенко. – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб./ Держкомстат. - К., 2001.

2. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки України // Вісник НАНУ - 2001. - № 2.

3. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / Г.С. Цехмістрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.

4. Чернілевський Д.В. Методологія наукової діяльності : [навч. посіб.] / Д.В. Чернілевський, О.М. Гандзюк, В.І. Захарченко, І.М. Козловська, К.О. Кольченко, Г.Ф. Нікуліна, В.О. Подоляк / За ред. Д.В. Чернілевського. – К.: Видавництво Університету «Україна», 2008. – 478 с.

ТЕМА 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

План:

1. Метод і методологія наукового дослідження.
2. Класифікація методів наукового дослідження.
3. Сутність наукового дослідження.
4. Застосування логічних законів і правил.

Завдання на самостійну роботу (виконується письмово):

1. Підготувати реферати:

- 1.1. Методологічні засади проведення соціологічних / психологічних досліджень.
- 1.2. Підходи та критерії вибору методів в соціологічних / психологічних

дослідженнях.

1.3. Проведення аналітичної роботи в науково-дослідному процесі.

2. Виконати творче завдання:

2.1. На сучасному етапі можна виділити дві головні лінії розвитку психології. Одна ґрунтується на застосуванні експериментальних методів, покликаних відкрити стійкі закономірності функціонування психіки і подати їх у кількісному, формалізованому вигляді. Друга, навпаки, схиляється до аналізу неформалізованих характеристик психіки (сми́слів, переживань, несвідомого тощо). Лише так, за твердженням представників цього напрямку, психологія може зберегти свій предмет, оскільки в іншому випадку його "заберуть" кібернетика, логіка, фізіологія чи соціологія. *Наскільки реальною є така загроза? Яка з цих ліній переважає в сучасній психології?*

2.2. Обґрунтуйте або спростуйте тезу: «Теорія завжди повинна втілюватися в суспільну практику, давати практичний ефект».

2.3. Вивчаючи історію психології, можна побачити, що приблизно протягом тієї ж самої історичної доби в різних частинах світу формуються різні уявлення про психіку. Психологія в Давньому Китаї, Давній Індії чи Давній Греції має істотні відмінності. У першому випадку психіка розглядається у зв'язку з традицією як успадкованою від попередніх поколінь формою поведінки, у другому – зі стражданням як переживанням труднощів життя, в третьому – визначається в межах протиставлення матеріального й ідеального. *Про що свідчить це явище? Як воно характеризує процес наукового пізнання?*

2.4. Обґрунтуйте - чому метод і методологія наукового дослідження повинні бути істинними? Зокрема істинними: 1) по відношенню до чого? 2) для чого? 3) в який спосіб?

2.5. Наведіть Ваші розміркування відносно того чи обмежується методологія сферою науки? Яка теза є правильною і чому: методологія виникла з науки, або навпаки наука виникла в сфері методології?

3. Виконати контрольні завдання:

3.1. Гносеологічний, логічний і методологічний підходи в наукових

дослідженнях.

3.2. Обґрунтувати такі поняття: закон, закономірності, принципи, аксіома.

3.3. Специфіка методів психологічного дослідження.

3.4. Логічний квадрат та його застосування у наукових дослідженнях.

Рекомендована література:

1. Бочелюк В.Й. Методика та організація наукових досліджень із психології : [навч. посіб.] / В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 360 с. Авраменко Н.Л. Науково-дослідна робота студентів як складова навчального процесу: стан, проблеми та шляхи удосконалення : [на прикладі кафедри техногенно-екологічної безпеки Національного університету державної податкової служби України] / Н.Л.Авраменко// Безпека життєдіяльності.- 2011.- № 5.- С. 17-21.

2. Корягін М. В.Основи наукових досліджень : навч. посібник. - Київ : Алерта, 2014. - 620 с.

3. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник для студ. вузів. Київ : Каравела, 2015. 272 с.

4. Методичні рекомендації до написання і захисту рефератів, курсових та магістерських робіт: навч.-метод. посіб. / О.М. Василенко. – К.: Університет «Україна», 2014. - 72 с.Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.

5. Грищенко І.М. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / І.М. Грищенко, О.М. Григоренко, В.А. Борисейко. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2001.

6. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень.: Навч. Посіб. - К.: ЦНЛ, 2004. – 212 с.

7. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навч. Посібник. - Суми : Унів. кн., 2011. - 224 с.

8. Корягін М. В.Основи наукових досліджень : навч. посібник. - Київ : Алерта, 2014. - 620 с.

9. Матвійчук Т.В. Організація роботи, виконання та захист дипломного дослідження: [метод. посіб.] / Т.В. Матвійчук, Т.В. Ємельянова. – К.: Університет «Україна», 2011. – 50 с.

10. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: [навч. посіб.] / А.С. Філіпенко. – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.

Рекомендації студентам:

Вибрати та підготувати самостійно письмово по одній темі з кожного завдання на самостійну роботу (реферат – 3-4 стор., творче завдання - 1-2 стор., контрольне завдання - 1-2 стор.)

Виконане завдання необхідно направити на електронну пошту викладачу **Лефтерову Василю Олександровичу**: lefterov.vasil@gmail.com

Контактний телефон: +38-067-349-19-39 (вайбер).

При формуванні листа в назві слід зазначити назву дисципліни, а в імені файлу – назву дисципліни, номер теми, власне прізвище (Основи наук.досл. роботи т.2. Іванов).

ТЕМА. 3 ВИДИ І ЗМІСТ НАУКОВИХ РОБІТ

План

1. Види наукових робіт та їх характеристика.
2. Процес наукового дослідження і його стадії.
3. Актуальність, об'єкт і предмет наукового дослідження.
4. Мета і завдання наукового дослідження, їх логічний взаємозв'язок.
5. Гіпотеза, наукова новизна і практичне значення.

Завдання на самостійну роботу (виконується письмово):

1. Виконати творче завдання:

Розробити (сформулювати) актуальність, об'єкт, предмет, мету, завдання

та гіпотезу наукового дослідження за однією із запропонованих тем:

1.1. Вивчення психологічних особливостей міжособистісних відносин подружжя.

1.2. Діагностика розвитку пізнавальних процесів дошкільнят (молодших школярів).

1.3. Взаємозв'язок психологічного клімату робочої групи (трудового колективу) з продуктивністю праці.

1.4. Психологічні особливості жертв інтернет-шахрайства.

1.5. Психологічний вплив глобальних загроз на свідомість і поведінку людей.

1.6. Психокорекція негативних (панічних) емоційних станів в період пандемії.

2. Виконати контрольні завдання:

2.1. Загальна характеристика магістерських, кандидатських та докторських дисертацій

2.2. Ефективність результатів наукових досліджень.

2.3. Практичне використання результатів наукових досліджень.

2.4. Наукова новизна і практична значущість в дослідженнях із психології.

2.5. Застосування системного підходу в наукових дослідженнях.

2.6. Практичне впровадження результатів наукових досліджень.

Рекомендована література:

11. Бочелюк В.Й. Методика та організація наукових досліджень із психології : [навч. посіб.] / В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 360 с. Авраменко Н.Л. Науково-дослідна робота студентів як складова навчального процесу: стан, проблеми та шляхи удосконалення : [на прикладі кафедри техногенно-екологічної безпеки Національного університету державної податкової служби України] / Н.Л.Авраменко// Безпека

життєдіяльності.- 2011.- № 5.- С. 17-21.

12. Корягін М. В. Основи наукових досліджень : навч. посібник. - Київ : Алерта, 2014. - 620 с.

13. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник для студ. вузів. Київ : Каравела, 2015. 272 с.

14. Методичні рекомендації до написання і захисту рефератів, курсових та магістерських робіт: навч.-метод. посіб. / О.М. Василенко. – К.: Університет «Україна», 2014. - 72 с. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.

15. Грищенко І.М. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / І.М. Грищенко, О.М. Григоренко, В.А. Борисейко. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2001.

16. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень.: Навч. Посіб. - К.: ЦНЛ, 2004. – 212 с.

17. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навч. Посібник. - Суми : Унів. кн., 2011. - 224 с.

18. Корягін М. В. Основи наукових досліджень : навч. посібник. - Київ : Алерта, 2014. - 620 с.

19. Матвійчук Т.В. Організація роботи, виконання та захист дипломного дослідження: [метод. посіб.] / Т.В. Матвійчук, Т.В. Ємельянова. – К.: Університет «Україна», 2011. – 50 с.

20. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: [навч. посіб.] / А.С. Філіпенко. – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.

Рекомендації студентам:

Вибрати та підготувати самостійно письмово по одній темі з кожного завдання на самостійну роботу (творче завдання - 1-2 стор., контрольне завдання - 1-2 стор.)

Виконане завдання необхідно направити на електронну пошту викладачу **Лефтерову Василю Олександровичу**: lefterov.vasil@gmail.com

Контактний телефон: +38-067-349-19-39 (вайбер).

При формуванні листа в назві слід зазначити назву дисципліни, а в імені файлу – назву дисципліни, номер теми, власне прізвище (Основи наук.досл. роботи т.З. Іванов).

ТЕМА 4. ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ І НАКОПИЧЕННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

План:

1. Вибір теми наукової роботи.
2. Підготовка до написання роботи складання плану наукового дослідження
3. Наукові документи і видання.
4. Бібліографічний пошук і вивчення літературних джерел.

Завдання на самостійну роботу (виконується письмово):

1. Виконати творче завдання:

Розробити (сформулювати) гіпотезу, наукову новизну та, практичне значення наукового дослідження за одною із запропонованих тем (можливо продовжити тему, яку розробляли в творчому завданні теми № 3):

- 1.1. Вивчення психологічних особливостей міжособистісних відносин подружжя.
- 1.2. Діагностика розвитку пізнавальних процесів дошкільнят (молодших школярів).
- 1.3. Взаємозв'язок психологічного клімату робочої групи (трудового колективу) з продуктивністю праці.
- 1.4. Психологічні особливості жертв інтернет-шахрайства.
- 1.5. Психологічний вплив глобальних загроз на свідомість і поведінку людей.
- 1.6. Психокорекція негативних (панічних) емоційних станів в період

пандемії.

2. Виконати контрольні завдання:

- 2.1. Раціональна організація праці наукового дослідника.
- 2.2. Організація роботи з науковою літературою.
- 2.3. Проблема економічної ефективності наукових досліджень.

Рекомендована література:

21. Бочелюк В.Й. Методика та організація наукових досліджень із психології : [навч. посіб.] / В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.
22. Авраменко Н.Л. Науково-дослідна робота студентів як складова навчального процесу: стан, проблеми та шляхи удосконалення : [на прикладі кафедри техногенно-екологічної безпеки Національного університету державної податкової служби України] / Н.Л.Авраменко// Безпека життєдіяльності.- 2011.- № 5.- С. 17-21.
23. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник для студ. вузів. Київ : Каравела, 2015. 272 с.
24. Методичні рекомендації до написання і захисту рефератів, курсових та магістерських робіт: навч.-метод. посіб. / О.М. Василенко. – К.: Університет «Україна», 2014. - 72 с.
25. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.
26. Грищенко І.М. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / І.М. Грищенко, О.М. Григоренко, В.А. Борисейко. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2001.
27. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень.: Навч. Посіб. - К.: ЦНЛ, 2004. – 212 с.
28. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навч. Посібник. - Суми : Унів. кн., 2011. - 224 с.
29. Корягін М. В. Основи наукових досліджень : навч. посібник. - Київ

: Алерта, 2014. - 620 с.

30. Матвійчук Т.В. Організація роботи, виконання та захист дипломного дослідження: [метод. посіб.] / Т.В. Матвійчук, Т.В. Ємельянова. – К.: Університет «Україна», 2011. – 50 с.

31. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: [навч. посіб.] / А.С. Філіпенко. – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.

Рекомендації студентам:

Вибрати та підготувати самостійно письмово по одній темі з кожного завдання на самостійну роботу (творче завдання - 1-2 стор., контрольне завдання - 1-2 стор.)

Виконане завдання необхідно направити на електронну пошту викладачу **Лефтерову Василю Олександровичу**: lefterov.vasil@gmail.com

Контактний телефон: +38-067-349-19-39 (вайбер).

При формуванні листа в назві слід зазначити назву дисципліни, а в імені файлу – назву дисципліни, номер теми, власне прізвище (Основи наук.досл. роботи т.2. Іванов).

ТЕМА 5. ПІДГОТОВКА ТА НАПИСАННЯ РУКОПISУ НАУКОВОЇ РОБОТИ

План

1. Підготовка чорнового рукопису і виклад наукових матеріалів.
2. Композиція наукової роботи.
3. Рубрикація тексту.
4. Мова і стиль наукової роботи.

Завдання на самостійну роботу (виконується письмово):

1. Виконати творче завдання:

Розробити розгорнутий план за обраною темою магістерської роботи.

2. Виконати контрольні завдання:

- 2.1. Етичні принципи дослідника.
- 2.2. Професійно значущі особистісні якості вченого.
- 2.3. Плагіат та його ознаки.

Рекомендована література:

1. Бочелюк В.Й. Методика та організація наукових досліджень із психології : [навч. посіб.] / В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.
2. Авраменко Н.Л. Науково-дослідна робота студентів як складова навчального процесу: стан, проблеми та шляхи удосконалення : [на прикладі кафедри техногенно-екологічної безпеки Національного університету державної податкової служби України] / Н.Л.Авраменко// Безпека життєдіяльності.- 2011.- № 5.- С. 17-21.
3. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник для студ. вузів. Київ : Каравела, 2015. 272 с.
4. Методичні рекомендації до написання і захисту рефератів, курсових та магістерських робіт: навч.-метод. посіб. / О.М. Василенко. – К.: Університет «Україна», 2014. - 72 с.
5. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.
6. Грищенко І.М. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / І.М. Грищенко, О.М. Григоренко, В.А. Борисейко. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2001.
7. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень.: Навч. Посіб. - К.: ЦНЛ, 2004. – 212 с.
8. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навч. Посібник. - Суми : Унів. кн., 2011. - 224 с.
9. Корягін М. В.Основи наукових досліджень : навч. посібник. - Київ : Алерта, 2014. - 620 с.

10. Матвійчук Т.В. Організація роботи, виконання та захист дипломного дослідження: [метод. посіб.] / Т.В. Матвійчук, Т.В. Ємельянова. – К.: Університет «Україна», 2011. – 50 с.

11. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: [навч. посіб.] / А.С. Філіпенко. – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.

Рекомендації студентам:

Вибрати та підготувати самостійно письмово по одній темі з кожного завдання на самостійну роботу (творче завдання - 1-2 стор., контрольне завдання - 1-2 стор.)

Виконане завдання необхідно направити на електронну пошту викладачу **Лефтерову Василю Олександровичу**: lefterov.vasil@gmail.com

Контактний телефон: +38-067-349-19-39 (вайбер).

При формуванні листа в назві слід зазначити назву дисципліни, а в імені файлу – назву дисципліни, номер теми, власне прізвище (Основи наук.досл. роботи т.5. Іванов).

ТЕМА 6. ОФОРМЛЕННЯ І ЗАХИСТ НАУКОВОЇ РОБОТИ

План:

1. Використання та оформлення цитат. Посилання в тексті і оформлення запозичень.
2. Подання окремих видів ілюстративного матеріалу.
3. Оформлення додатків, приміток і бібліографічного апарату.
4. Підготовка до захисту наукової роботи.
5. Написання виступу (доповіді) за результатами наукового дослідження.

Завдання на самостійну роботу:

1. Виконати творче завдання:
 - 1.1. Визначити й обґрунтувати критерії оцінки готовності наукової роботи.

1.2. Описати типову процедуру захисту дисертації в спеціалізованих вчених радах.

2. Виконати контрольні завдання:

2.1. Практичні рекомендації для публічного захисту наукової роботи.

2.2. Підготовка наочної (комп'ютерної) презентації результатів наукового дослідження.

2.3. Експертиза наукового дослідження.

Рекомендована література:

1. Гранатуров В. Проблеми побудови визначень та класифікації об'єктів у дисертаційних дослідженнях / В.Гранатуров // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України.- 2011.- № 7.- С. 31-33.

2. Мороз І.В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І.В. Мороз. - К., 1997.-56 с

3. Сергієнко Л.П. Основи наукових досліджень у психології: кваліфікаційні та дипломні роботи : [навч. посіб.] / Л.П. Сергієнко. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 240 с.

4. Довідник здобувача наукового ступеня : [Зб. норм. док. та інформ. матеріалів з питань атестації наук, кадрів вищої кваліфікації] / Упоряд. Ю.І. Церков; Переднє слово Р.В.Бойка. - К.: Ред. «Бюл. ВАК України», 1999. - 64 с.

5. Методичні рекомендації до написання і захисту рефератів, курсових та магістерських робіт: навч.-метод. посіб. / О.М. Василенко. – К.: Університет «Україна», 2014. - 72 с. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.

6. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навч. Посібник. - Суми : Унів. кн., 2011. - 224 с.

7. Корягін М. В. Основи наукових досліджень : навч. посібник. - Київ : Алерта, 2014. - 620 с.

8. Матвійчук Т.В. Організація роботи, виконання та захист дипломного дослідження: [метод. посіб.] / Т.В. Матвійчук, Т.В. Ємельянова. – К.:

Університет «Україна», 2011. – 50 с.

9. Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводять у дисертації, і списку опублікованих робіт, який наводять в авторефераті // Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5. – С. 26-30. – Режим доступу [Електронний ресурс]: http://ite.ksu.ks.ua/system/files/bjuleten_vak_ukrajini_no_5_2009.pdf

Рекомендації студентам:

Вибрати та підготувати самостійно письмово по одній темі з кожного завдання на самостійну роботу (творче завдання - 1-2 стор., контрольне завдання - 1-2 стор.)

Виконане завдання необхідно направити на електронну пошту викладачу **Лефтерову Василю Олександровичу**: lefterov.vasil@gmail.com

Контактний телефон: +38-067-349-19-39 (вайбер).

При формуванні листа в назві слід зазначити назву дисципліни, а в імені файлу – назву дисципліни, номер теми, власне прізвище (Основи наук.досл. роботи т.5. Іванов).

ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ У НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБИСТІСТЬ ДОСЛІДНИКА

План:

1. Організація наукової роботи та кар'єра вченого.
2. Наукові ступені і звання: історія і сучасність.
3. Основні форми наукової комунікації вчених.
4. Особистість дослідника.

Завдання на самостійну роботу:

1. Виконати творче завдання:
 - 1.1. Проаналізувати мотиви наукової діяльності в історичному контексті

та в умовах сучасності.

1.2. Охарактеризувати наукові колективи як особливі структури в науці.

2. Виконати контрольні завдання:

2.1. Наукові школи та їх роль у науці.

2.2. Наукова організація та гігієна розумової праці.

2.3. Структура наукових публікацій відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз (наприклад, Web of Science, Scopus тощо).

Рекомендована література:

1. Авраменко Н.Л. Науково-дослідна робота студентів як складова навчального процесу: стан, проблеми та шляхи удосконалення : [на прикладі кафедри техногенно-екологічної безпеки Національного університету державної податкової служби України] / Н.Л.Авраменко// Безпека життєдіяльності.- 2011.- № 5.- С. 17-21.

2. Гранатуров В. Проблеми побудови визначень та класифікації об'єктів у дисертаційних дослідженнях / В.Гранатуров // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України.- 2011.- № 7.- С. 31-33.

3. Корягін М.В. Основи наукових досліджень : навч. посібник. - Київ : Алерта, 2014. - 620 с.

4. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник для студ. вузів. Київ : Каравела, 2015. 272 с.

5. Методичні рекомендації до написання і захисту рефератів, курсових та магістерських робіт: навч.-метод. посіб. / О.М. Василенко. – К.: Університет «Україна», 2014. - 72 с. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.

6. Грищенко І.М. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / І.М. Грищенко, О.М. Григоренко, В.А. Борисейко. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2001.

7. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень.: Навч. Посіб. - К.: ЦНЛ, 2004. – 212 с.

8. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навч. Посібник. - Суми : Унів. кн., 2011. - 224 с.

9. Матвійчук Т.В. Організація роботи, виконання та захист дипломного дослідження: [метод. посіб.] / Т.В. Матвійчук, Т.В. Ємельянова. – К.: Університет «Україна», 2011. – 50 с.

10. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / Г.С. Цехмістрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 240 с.

11. Чернілевський Д.В. Методологія наукової діяльності : [навч. посіб.] / Д.В. Чернілевський, О.М. Гандзюк, В.І. Захарченко, І.М. Козловська, К.О. Кольченко, Г.Ф. Нікуліна, В.О. Подоляк / За ред. Д.В. Чернілевського. – К.: Видавництво Університету «Україна», 2008. – 478 с.

Рекомендації студентам:

Вибрати та підготувати самостійно письмово по одній темі з кожного завдання на самостійну роботу (творче завдання - 1-2 стор., контрольне завдання - 1-2 стор.)

Виконане завдання необхідно направити на електронну пошту викладачу **Лефтерову Василю Олександровичу**: lefterov.vasil@gmail.com

Контактний телефон: +38-067-349-19-39 (вайбер).

При формуванні листа в назві слід зазначити назву дисципліни, а в імені файлу – назву дисципліни, номер теми, власне прізвище (Основи наук.досл. роботи т.5. Іванов).

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Наука як продуктивна сила розвитку суспільства.
2. Класифікація наукових теорій.
3. Наукова діяльність та глобалізація науки.
4. Нормативне регулювання наукової діяльності в Україні.
5. Методологічні засади проведення соціологічних досліджень.
6. Підходи та критерії вибору методів в соціологічних дослідженнях.
7. Математико-статистичні методи в дослідженнях з соціології.
8. Проведення аналітичної роботи в науково-дослідному процесі.
9. Система планування та організації підготовки наукових кадрів.
10. Практичне впровадження результатів наукових досліджень.
11. Наукова новизна і практична значущість в дослідженнях з соціології.
12. Організація роботи з науковою літературою.
13. Проблема економічної ефективності наукових досліджень.
14. Етичні принципи дослідника.
15. Плагіат і його ознаки.
16. Критерії оцінки готовності наукової роботи.
17. Процедура захисту дисертації в спеціалізованих вчених радах.
18. Практичні рекомендації для публічного захисту наукової роботи.
19. Підготовка наочної (комп'ютерної) презентації результатів наукового дослідження.
20. Мотиви наукової діяльності.
21. Наукові колективи як особливі структури в науці.
22. Наукові школи та їх роль у науці.
23. Наукова організація та гігієна розумової праці.
24. Структура наукових публікацій відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз (наприклад, Web of Science, Scopus тощо).
25. Експертиза наукового дослідження.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Загальні відомості про науку і наукові дослідження.
2. Критерії і принципи наукового знання.
3. Поняття і типи наукових досліджень.
4. Задум і основні етапи наукового дослідження.
5. Наука як продуктивна сила розвитку суспільства.
6. Наукова діяльність та глобалізація науки.
7. Метод і методологія наукового дослідження.
8. Наукове дослідження - творчий процес.
9. Класифікація методів наукового дослідження.
10. Застосування логічних законів і правил.
11. Методологічні засади проведення психологічних досліджень.
12. Підходи та критерії до вибору методів в психологічних дослідженнях.
13. Математико-статистичні методи в дослідженнях з психології.
14. Проведення аналітичної роботи в науково-дослідному процесі.
15. Система планування та організації підготовки наукових кадрів.
16. Практичне впровадження результатів наукових досліджень.
17. Види наукових робіт та їх характеристика.
18. Процес наукового дослідження і його стадії.
19. Актуальність, об'єкт і предмет наукового дослідження.
20. Мета і завдання наукового дослідження, їх логічний взаємозв'язок.
21. Гіпотеза, наукова новизна і практичне значення наукової роботи.
22. Наукова новизна и практична значущість в дослідженнях з психології.
23. Організація роботи з науковою літературою.
24. Проблема економічної ефективності наукових досліджень.
25. Вибір теми наукової роботи.
26. Підготовка до написання роботи складання плану наукового дослідження
27. Наукові документи і видання.

28. Бібліографічний пошук і вивчення літературних джерел.
29. Етичні принципи дослідника.
30. Плагіат и його ознаки.
31. Підготовка чорнового рукопису і виклад наукових матеріалів.
32. Композиція наукової роботи.
33. Рубрикація тексту.
34. Мова і стиль наукової роботи.
35. Використання і оформлення цитат. Посилання в тексті і оформлення запозичень.
36. Подання окремих видів ілюстративного матеріалу.
37. Оформлення додатків, приміток і бібліографічного апарату.
38. Підготовка до захисту наукової роботи.
39. Написання виступу (доповіді) за результатами наукового дослідження.
40. Процедура публічного захисту наукової роботи.
41. Практичні рекомендації для публічного захисту наукової роботи у спеціалізованих вчених радах.
42. Підготовка наочної (комп'ютерної) презентації результатів наукового дослідження.
43. Експертиза наукового дослідження.
44. Організація наукової роботи та кар'єра вченого.
45. Наукові ступені і звання: історія і сучасність.
46. Основні форми наукової комунікації вчених.
47. Особистість дослідника.
48. Наукові колективи як особливі структури в науці.
49. Наукові школи та їх роль у науці.
50. Вимоги до публікацій у наукових журналах, в тому числі у міжнародних наукометричних базах Web of Science, Scopus тощо.